

5.1

מטרות הסקר

לסקר יש ארבע מטרות: לצלם מצב, לחזות התנהגות, לברוק קשר סיבתי ולהעלות השערות. שים לב, שדמטרה הראשונה כלולה גם בשלוש המטרות הנותרות. כל סקר מחיל מצילום מצב, ואפשר לנצל "צילום" זה לכל אחת מהמטרות הבאות. נתייחס עתה לכל מטרה בנפרד.

5.1.1 צילום מצב

המטרה העיקרית של הסקר היא לצלם מצב. אפשר לקבל תמונת מצב של משתנים כל אחד לעצמו, למשל: התפלגות הגילים של האורחים הבוגרים במדינת ישראל, או הרמזים של אורחי ישראל במפלגות השונות במועד מסוים. לחלופין, אפשר לצלם מצב לגבי כמה משתנים, למשל, המתאם בין הגיל לבין התמיכה במפלגות השונות. ואולם, כאשר מדובר בתמונת מצב של מתאם בין משתנים, הכוונה היא לבריקת קשר סטטיסטי ולא לניסיונות לאתר קשרים סיבתיים (על ההבחנה בין שני המושגים הללו ראה יחידה 2, פרק 2.2).

חוקרים רצו לקבל בעזרת סקר תמונת מצב על עמדות הציבור כלפי עבודת נשים מחוץ למשק ביתן. בפברואר 1984 הועבר שאלון למדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת בארץ, ובו נשאלה השאלה הבאה: "כאשר אחד עורך השוואה בין נשים וגברים שטובים בתפקידים דומים, מי מגלה בדרך-כלל יותר עצמאות בביצוע העבודה – נשים, גברים, או אין הבדל בין שתי קבוצות המין?" הנשאלים נתבקשו לבחור אחת מבין השם תשובות אפשריות. סיכום תשובות הנבדקים מופיע בטבלה 1.

טבלה 1

התפלגות תגובות הנשים, הגברים וכלל המרואיינים (באחוזים)¹

תשובות אפשריות	נשים	גברים	כלל המרגם
נשים הרבה יותר מגברים	1.5	1.4	1.4
נשים יותר מגברים	9.1	5.5	7.1
אין הבדל בין נשים לגברים	63.0	46.6	54.6
גברים יותר מנשים	18.6	34.5	26.7
גברים הרבה יותר מנשים	3.6	8.5	6.1
לא השיבו	4.2	3.5	4.1
סך-הכל	100.0	100.0	100.0

¹ גודל המדגם: 2000 = n

נחנני הסקר, כפי שהוצגו בטבלה, מתארים תמונת מצב של התפלגות המשתנה "תפיסת עצמאות כביצועי עבודה" הן בקרב גברים והן בקרב נשים. יתר על כן, הנתונים בטבלה נותנים תמונת מצב של הקשר שבין שני משתנים – תפיסת עצמאות כביצועי עבודה ומין הנחקר.

שאלה 1

מנה המישה נשאים שהיית רוצה לדעת מהי תמונת המצב לגביהם. בחר נשאים שאפשר, לדעתך, לברוק בשורת סקר.

התשובה בעמוד 100

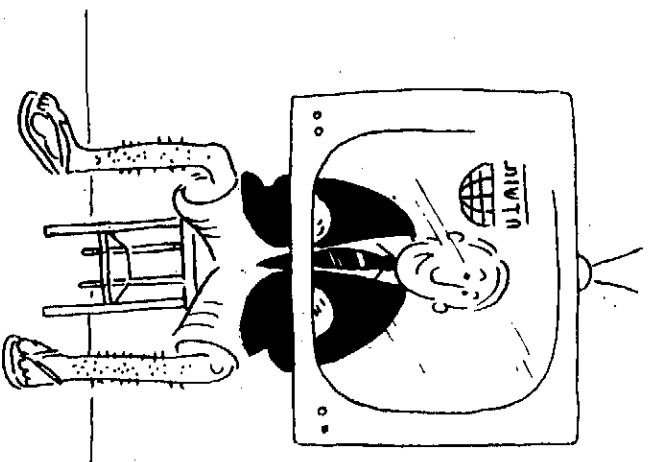
5.1.2 חיזוי התנהגות

לעתים קרובות משמש הסקר לחיזוי. אפשר לנסות לחזות התנהגות, נכונות לפעולה או עמדות בעתיד, לפני התנהגות, נכונות לפעולה או עמדות בהווה. רוב הסקרים מתמקדים בחיזוי התנהגות בעתיד לפי עמדות בהווה.

חברות מסחריות רבות עורכות סקרי דעת-קדל לפני שהן מתליטות לייצר ולשווק מוצר חדש. במקרים אלו נוהגים למדגם מייצג של אוכלוסיית המטרה לנסות את המוצר החדש. לאחר מכן בודקים את עמדות המשתתפים כלפי המוצר ואת נכונותם לרכוש אותו בעתיד. שים לב, כדי להקיש על ההתנהגות הצפויה יש צורך בשני דיוקנים: הדקראשון מהנכונות בהווה (כשעת הסקר) לנכונות בעתיד. והדקש שני מהנכונות לצורך מוצר לצריכתו למעשה. השאלון עשוי לשקף את עמדות הציבור כלפי המוצר בשעה שהמחקר נערך, אך תיקף היציבי שלו ביחס להתנהגות הצפויה בעתיד אינו מובטח.

הספרות, הונה בקשר שבין עמדות לבין ההתנהגות בפועל, מציגה ממצאים רבים המוליכים למסקנה, כי הקשר הזה אינו מובן מאליו, אפילו כאשר מדובר באותו זמן.

כלומר, ברזוח (למשל, La Piere, 1934; Fishbein & Ajzen, 1972, 1974). על אחר כמה וכמה כאשר רוצים להקיש מהזווה לעתיד. יתר על כן, אפילו שאלות הברדקות נכונות להתנהג עלולות שלא לשקף את ההתנהגות עצמה: נכון, למשל, את השאלה: "אם יצא מוצר א לשוק הישראלי, האם אתה חושב שתקנה אותו לויסיון או לא?" חוקרים רבים מניחים כי נוסח שאלה כזה יכול לנבא התנהגות, אך מתאכזבים, משתי סיבות: (א) משתנים רבים הנוגעים לתופעה יכולים להשתנות ממוצע עריכת המחקר ועד למכירת המוצר בשוק; ובייקר (ב) על ההתנהגות כפועל משפיעים גורמים אחרים, שאינם משפיעים בהכרח על ה"נכונות לפעול". גורמים אלו נקראים גורמי מעצ (situational factors), שכן הם מתערורים ופועלים רק במצב שבו מתבקשת ההתנהגות הנידונה. ברזוחם הצריכה שלנו גורמי המצע יכולים להיות מוצגים מתחרים שהופיעו בניחויים בשוק, עליית מחיר המוצר, או שינוי במצע הכלכלי של הצרכן.

הקשר בין עמדות לבין התנהגות אינו מוכן מאלתי.

הבעיה העומדת בפני חוקר שמטרתו לחזות התנהגות נובעת מכך, שגורמי המצע המשפיעים על ההתנהגות בעתיד אינם בולטים בעת מדידת העמדות (או הנכונות לפעול), ולפיכך אינם משפיעים עליהן. משום כך התגובה לשאלון העמדות או לשאלון של נכונות לפעולה אינן משקפות בהכרח את ההתנהגות בעתיד. בסעיף 5.4.5.2 נציג דרך להתגבר על בעיה זו.

5.1.3 בדיקת קשר סיבתי

בחדוד 2 (פרק 2.2) הצגנו את הדרישות הכרחיות לביסוס טענה בדבר קשר סיבתי בין שני משתנים. הדרישות הן: קיומו של קשר סטטיסטי בין שני משתנים, ביסוס סדר-הזמנים ביניהם והפרידת הסברים חלופיים.

ב	מנו
מנו	לצי
יעי	משי
כדי	עמ
עמ	שר
מס	מס
מע	לה
לה	תל
הוב	בת
בת	מל
מל	מח
מח	כדי
לכ	לכ
במ	הט
הט	תנ
תנ	מה
כא	על
על	נעו
נעו	מס
מס	הר
הר	דוג
1	
2	
כדי	
ממ	
דמ	
שנ	
הג	
אפ	
כדי	
הג	
ממ	
ממ	
ממ	
כדי	

בפרק 2.3 של אותה יחידה הכחנו בין מערך מתאמי למערך גיסויי. ראינו, שבשני המערכים נבחן קיומו של קשר סטטיסטי בין שני משתנים אחרים. ההבדלים בין שני מערכי המחקר מתבטאים ביכולתם לעמוד בשתי הדרישות הנוספות. בניסוי מבססים את סדר הזמנים בין המשתנים באמצעות משתנה בלתי-תלוי מופעל, ומנסים להפריך הסברים חלופיים באמצעות פיקוח על אותם משתנים שיכולים להיות מקור להסברים כאלו.

לביסוס טענה על קשר סיבתי בדרך של ניסוי יש שני חסרונות:

א. יש משתנים בלתי-תלויים שאי אפשר להפעילם, ולפיכך אי אפשר לערוך בהם ניסויים.

ב. גם כאשר אפשר להפעיל את המשתנים הבלתי-תלויים המעניינים את החוקר, והדרך הגיסויית היא זו שנבחרת, עלול החוקר לשלם מחיר יקר – אבדן תסביבה התנאים הטבעיים ויצירת סביבה מלאכותית, שההיקש ממנה למציאות עלול להיות כעיייתי.

להלן נרון בנפרד בכל אחד מהחסרונות הללו ובדרכים שבהן מנסה הסקר להתגבר עליהם ולהקור קשרים סיבתיים ללא מניפולציה ופיקוח מלא על המשתנים.

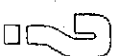
א. אי היכולת להפעיל משתנים

חלק גדול מהשאלות המעניינות חוקרים במדעי החברה נוגעות למשתנים חברתיים, חרבותיים ומונרפיים, שהחוקר אינו יכול להפעילם. משתנים אלו פועלים בטבע ונורמים להבדלים בינאישיים שאין לחוקר פיקוח עליהם. סקרי דעת קהל הנערכים בארץ מצביעים, למשל, על קשר בין העדה שאליה שויך הנחקר לבין המפלגה שבה הוא תומך: בקרב בני עדות המזרח יש נטייה גבוהה להצביע עבור הליכוד, ואילו בקרב האשכנזים יש נטייה גבוהה להצביע עבור המערך. החוקרים מנסים להצביע על משתנים מתוכוכים המסבירים קשר זה, כמו, למשל, רמת השכלה או רמת הכנסה. לחוקר אין שליטה על המשתנים הבלתי-תלויים, וגם לא על המשתנים המתועים כמתוכוכים מסיבה זו אי אפשר לבדוק בניסוי את ההשערות על המשתנים המתוכוכים ועל כיוון הקשר הסיבתי בין המשתנים המערורכים במחקר.

במקרים כמו אלו, שבהם אי אפשר להפעיל משתנים ולערוך ניסוי, אפשר לנסות לאשש או להפריך השערות בעזרת ניתוחים סטטיסטיים שעושים בנתוני הסקר. לא נפרט דרכים אלו, אך ניתן דוגמה אחת. כדי לבדוק, למשל, אם השכלה היא משתנה מתוך המסביר את הקשר בין מוצאו של אדם לנטייתו הפוליטית, נוכל לברר אם קשר זה נשמר גם בנתונים של נחקרים שלמדו אותו מספר שנים. אם מתברר שבחלק כל קבוצת השכלה הומוגנית (יסודית, תכונות וכן הלאה) עדיין יש קשר בין המוצא לנטייה הפוליטית, לא נוכל לומר שמספר שנות ההשכלה הוא המשתנה המתור. אם, לעומת זאת, הקשר שבין שני המשתנים מתאפס בכל אחת מקבוצות ההשכלה, יש בכך חזקו להשערהנו, שמספר שנות ההשכלה הוא משתנה מתור המסביר את הקשר במקרה זה. אנו מנצלים את נתוני הסקר, וכעזרת ניתוחים סטטיסטיים הנערכים בהם מנסים לאשש או להפריך השערות על קשר סיבתי.

שאלה 2

חזור וקרא את מאמרים של יען ופרדימן בסמפ שתיים של יחידה 1. ביצע מחקש מאמר זה לסוגיה שבה אתו דנים?
החשובה בעמוד 100

ב. מלאכותיות תנאי הניסוי

מנהל הבטיחות בדרכים מקרין בטלויזיה סדרת תשדירים שמטרתם להקנות לציבור ידע בנושא ולשנות את עמדותיו. באופן טבעי נשאלה השאלה מה מידת יעילותם של תשדירי הטלויזיה: האם עמדות הצופים כלפי הבטיחות בדרכים משתנות בעקבותיהם?

כדי לתת תשובה לשאלה זו בדרך של ניסוי, יצטרך מנהל הבטיחות לבחון את עמדותיהם של הנחקרים לפני הצפייה בתשדירים ואחריה (אותה קבוצת נבדקים או שתי קבוצות שונות), תוך השגחה קפדנית, שאף אחד מהנחקרים לא ייחשף לשום מסר או השפעה אחרים, פרט לתשדירים. פיקוח כזה אפשרי בדרך־כלל רק במחקר לחשוף אותם לתשדירים וכן הלאה. למחקר מעבדה כזה יש חסרונות אחדים (שעל חלקם נעמד ביחידה 6a, אך החשוב לענייננו הוא זה: בניסיון לבדד את המשתנה הבלתי־תלוי הנחקר (הקרנת תשדירי השריית) ממשתנים אחרים, נכחנת התופעה בתנאים מלאכותיים, השונים לחלוטין מהתנאים שבהם התעניין החוקר מהחמלה. אפשר שיתברר כי במחקר מעבדה כזה הנחקרים אמנם מושפעים מהתשדיר, אך כאשר אותם נחקרים צופים בתשדירים אלו בטלויזיה שבביתם, תוך כדי שיחה בטלה עם בני משפחתם, או כשעת ארוחת הערב (כאשר לא כל תשומת־לגם נתונה לתשדיר ולנאמר בו) – לא תהיה לתשדירים כל השפעה עליהם. במקרה כזה אי אפשר להקיש דבר מן ההשפעה במעבדה אל ההשפעה בתנאים הטבעיים, שהיא התופעה המעניינת את החוקר. המחקר הניסויי יוצר לעתים תנאים כה מלאכותיים, שההיקש ממסקנות הניסוי לתנאים הטבעיים שבהם מתעניין החוקר עלול להיות מוטל בספק.

כאשר אין נכוחו של מערך הניסוי לאפשר את התנאים הנחוצים לבדיקת השערות על סיבתיות, אפשר לעתים להיעזר בסקר תוך הקפדה על כמה תנאים, שעליהם נעמד בהמשך. היכולת להשתמש בסקר לבדיקת השפעתו של משתנה בלתי־תלוי מסוים על שינוי עמדות תלוי, לדעת עורכי סקרים, במידה רבה כטיב המשתנה התלוי, וכעיקר במידת רגישותו להשפעתם של גורמים שונים. נעזין בשתי דוגמאות:

1. השפעת תעמולת הבחירות על התמיכה במפלגות ערב הבחירות.
2. השפעת תשדירי שירות על יחסי דתיים־הילוניים.

ברוממה הראשונה, המשתנה התלוי (תמיכה במפלגה) רגיש ביותר להשפעתם של משתנים, כגון תנודות כלכליות במשק, אירועים ביטחוניים ומדיניים ופעילות הממשלה. במהלך תעמולת הבחירות ויכולים אירועים שונים (בכל אחד מההתחומים שמנינו) להשפיע על המשתנה התלוי, החוקר לא יוכל לדעת מה מביך שפע הגורמים (כולל תעמולת הבחירות) גם לשינויים שנמדדו. כאמור, אין לחוקר שום אפשרות לפקח על משתנים אחרים שיכולים לתת הסברים חלופיים לתופעה.

ברוממה השנייה, המשתנה התלוי פחות רגיש לשינויים חפופים ותקופתיים שגורמים אירועים שונים. במקרה כזה אפשר אולי לנצל את הסקר כדי לבדוק השערות על סיבתיות תוך הקפדה על כמה תנאים.

מכיוון שאין דרך למנע הסברים חלופיים (להקפיד שלא ישודרו כל תכניות טלוויזיה אחרות בנושא דת, פרט לתשדירים), מנסים עורכי הסקרים לאתרי הסברים כאלו, אם אמנם הם קיימים, ולראות את כיוון השפעתם.

במשך כל תקופת שידור התשידורים המיוחדים להפגת המחתח בין דתיים לחילוניים, יהיה על החוקר לאסוף נתונים על כל מה שמתפרסם באמצעי התקשורת כדי לגלות אם התרחשו אירועים שיכולים היו להשפיע על המשתנה התלוי (יחסי דתיים-חילוניים). אם אמנם התגלה הרפיה במתח שבין דתיים לחילוניים, ואם אמנם התרחשו אירועים אחרים (פרט לתשידורים) שעלולים היו להשפיע על המשתנה התלוי, יצטרך החוקר לבדוק את תוקפם של הטברים חלופיים אלו. יהיה עליו לבחון את האפשרות, שאירועים אחרים שהתרחשו טיעו להפגת המחתחים, ולא רק תשידורי הטלוויזיה. לשם כך צריך החוקר להעלות השערות על כיוון השפעתם של הגורמים השונים על המשתנה התלוי הנחקר, ועל ההשלכות שיש לגורמים אלו על מסקנות חסר.

כל גורם, משתנה או אירוע יכול להשפיע על המשתנה התלוי בכמה כיוונים:
 א. אין לו כל השפעה,
 ב. יש לו השפעה ככיוון מנוגד להשפעתו של המשתנה הבלתי-תלוי הנחקר,

ג. יש לו השפעה בכיוון זהה לזו של המשתנה הבלתי-תלוי הנחקר.
 כאשר החוקר מניח, כצדק, שלמשתנה מסוים אין כל השפעה על המשתנה התלוי, אזי אין אותו משתנה יכול לערער את המסקנות הסיבכיות של חסר. כאשר החוקר מניח, שלמשתנה מסוים יש השפעה מנוגדת לזו המשוערת לגבי המשתנה הבלתי-תלוי, (הפעלת טיסות אל-על בשבת ואי הפעלת שערוןקיץ מבכירים את המתח), משתנה זה לא יהיה הסבר חלופי ולא יגרע מתוקף מסקנות הנחקר. כמובן, השפעתם של גורמים כאלו עלולה להקשות על החוקר להוכיח את טענתו, שהתשידורים הפיגו מתחמים. בנוכחות כאלו ייתכן שהתשידורים אמנם מפיגים את המתח, אך הדבר אינו מתבטא בתוצאות חסר בגלל התערבותם של הגורמים מגבירי המתח. במצב זה יסיק החוקר המתעלם מהגורמים הנוספים, שתשידורי השידור לא הפיגו את המתחיים, אך-על-פי שללא תשידורים אלו אפשר שהמתח היה רב יותר. ואולם, אם הגורמים מגבירי המתח ישפיעו פחות מתשידורי השידור מפיגי המתח, חסר יראה בכל זאת ורידה במתח שבין דתיים לחילוניים, והחוקר יוכל להסיק מסקנה נכונה בדבר השפעת תשידורי השידור.

דאפשרות השלישית היא, שהחוקר מניח שמשתנה מסוים משפיע על המשתנה התלוי בכיוון זהה לזה של המשתנה הבלתי-תלוי הנחקר. למשל, בתקופת התשידורים המיוחדים נערך מבצע "הכר את השבת", ובו הוזמנו צעירים חילוניים "לעשות שבת" בכיתהם של צעירים דתיים. מבצע זה עשוי לקרב את דללכות בין שתי הקבוצות. אם אמנם יתברר, לאחר סיום התשידורים המיוחדים, שפג המתח שבין דתיים לחילוניים, לא ידע החוקר איזה מבין שני המשתנים, המשתנה הנחקר או המשתנה האחר (מבצע "הכר את השבת"), או אולי שניהם, תרמו להפחתת המתח. במקרה כזה לא יוכל החוקר לאשש או לדחות את השערותו.

החוקר המבצע חסר יכול, אם כן, לנסות לאתר משתנים נוספים, ולבחון את כיוון השפעתם, כדי להגדיל את הסיכוי שהמסקנה הסיבכית שבחר תהיה תקפה.

בניסיון לבחון השערות על סיבכיות, אין עורכי חסרקים מסתפקים בפתרון שהוצע (לכחון הסברים חלופיים). לעתים קרובות הם פונים לפתרון שני, והוא – לערך חסרקים במערך הדומה למערך של ניסוי. הדמיון לניסוי מתבטא בכך שבמסגרת חסר כזה נעשית השוואה אחת לפחות (למשל, בין שתי קבוצות השונות במשתנה הבלתי-תלוי, או בין כליקות של המשתנה התלוי במועדים שונים). מערך זה אינו

זדה לניסוי משום שחטרים בו כמה מהמרכיבים המאפיינים ניסוי – פיקוח על משתתפים, מניפולציה של משתנה וחלוקה מקרה של נבדקים לקבוצות שונות. יש כמה מערכי ניסוי כאלו, והם נקראים מערכים דמויי-ניסוי (quasi-experiments). נדון עליהם בקצרה ביהודה 6.

פתרון שלישי שנאפשר לבחון השערות סיבתיות הוא לעשות ניתוחים סטטיסטיים בנתונים שונאספו. משערים השערה על מודל סיבתי כלשהו ובדוקים את מודת התאמתו לנתונים בעזרת ניתוח נתיבים⁵. אם ההתאמה טובה, מחזיקים במודל. אם איננה משיבעה רצון, משנים אותו כדי להתאימו יותר לנתונים, וחוזר חלילה.

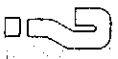
5.1.4 העלאת השערות

בסקר אוסף החוקר נתונים רבים. לגבי חלקם הוצגו שאלות מראש והסקר תוכנן כדי לתת להן תשובות. אולם קורה שמחקרכלים נתונים שאינם משיבים לשאלות שהוצגו מלכתחילה, אלא רומזים על השערות חדשות. במונן זה משמש הסקר במחקר חלוץ לבאים אחריו. דוגמה בולטת לכך היא סקר שערך אשר אריאן (1973).

הסקר נערך לפני הבחירות של שנת 1969. אחת ממטרותיו הייתה לקבל תמונת מצב על הקשר שבין רפוס ההצבעה בבחירות בשנת 1965 לבין כוונות ההצבעה בבחירות בשנת 1969. כדי לברוק קשר זה נשאלו המרואיינים כיצד הם מתכוונים להצביע בבחירות הקרובות וגם כיצד הצביעו בבחירות הקודמות. למרות שלא היה זה מענייננו של הסקר, הושווהה התפלגות דיווחי המרואיינים על הצבעתם בשנת 1965 עם תוצאות הבחירות באותה שנה. השוואה זו הראתה, כי דיווחי המצביעים היו מוטטים כביתן של דיווח יתר על הצבעה למפלגות הקואליציה ודיווח חסר על הצבעה למפלגות האופוזיציה (לעומת תוצאות הבחירות). על סמך ממצאים לא-מתוכננים אלו העלה אריאן את ההשערה, ש"יש גורמים המעכפים אנשים מלדווח על הצבעה למפלגות האופוזיציה". השערה זו נבדקה במחקרים מאוחרים יותר וקיבלה אישוש מכמה מכוני מחקר בארץ, כמו מודיעין אורחי והמכון למחקר "דחק". הממצאים הכללונטיים אף חרמו רבות לשיפור תחזיות הבחירות בישראל.

⁵ נלמד על ניתוח נתיבים בחטיבה השנייה של הקורס. ביהודה 10.

ההדר
האם
שחלי
להרח
גוף ה
הכדא
מטרון
לדשו
מחקר
החוקי
חדשי

5.2 שלבים בניסוח שאלות המחקר והשערותיו

5.2.1 ניסוח מטרת המחקר

א. ניסוח ראשוני וכללי
להלן כמה שאלות שנתקרו בסקרנים:

- מה הם הרגלי הקריאה והבילוי (זה כלפי זה) של האשכנזים וכני עדות המזרח?
- מה הן עמדותיהם ההדדיות (זה כלפי זה) של האשכנזים וכני עדות המזרח?
- מה הן עמדות הנער בישראל כלפי ערבי המזוקן/טיה?
- מה הן עמדות האיכור היהודי בארץ כלפי המיעוט הערבי?
- כיצד אפשר לקדם את מכירתו של מוצר מסוים?
- אילו לקחים אפשר להפיק ממערכת הבחירות של שנת 1984?

כל אחת מהשאלות הללו מנוסחת בצורה כללית ביותר. כבר ראינו ביחידה 2, שכך מנוסחות שאלות המחקר והשערותיו בשלב ההתחלתי של כל מחקר, ולא רק של סקרנים. ואולם, מטרתו ראשונית מטרופלית נמצות יותר בסגנון מחקר זה, אולי משום שיהיה הסקר אינו תמיד חוקר מיומן, אלא לעתים קרובות זהו גוף הייצוגי, המגויס במידע אמין ושוכר את שירותיו של החוקר או של מכון מחקר. שיתוף הפעולה בין החוקר לממזין המחקר חייב לפתוח בהגדרה בהירה וחדה של מטרת המחקר.

הגדרת
מי נבד
18 ש
ברכב
בהדר

2.2

אופלי
מתמ
לכדור
זכות
דריד
את ע
הנער
שונת
לא ה
לחשו
לכדור
הבוג
הדמו
אופלי
אופלי

ב. הגדרת המטרות האופרטיביות של המחקר
כשלב זה מנסה החוקר להבהיר לעצמו, או לברר אצל הממזין, מה הן המטרות האופרטיביות של המחקר. שלב זה יעזיר לו להגדר את תחום התפעלות ואת המשתנים שיימדדו. אם המטרד הכלליה של המחקר היא לברר את "עמידותה

ההודיות של האשכנזים ובני עדות המזרח", יש לברוק מהי המטרה האופרטיבית: האם מעוניינים להציג תמונת מצב ברגע נתון, או שמעוניינים גם לכהן שינויים שחלים בה. במקרה הראשון אפשר להסתפק במדידה עמדת. במקרה השני יש להרחיב את המחקר, אולי באמצעות גרמת שינוי ובדיקת השפעתו.

גוף המומין מחקר, למשל בנק, יכול לנסח את המטרה. הכללית הבאה: "בדיקת הבראות של הפעלת תכנית היסכון מסוימת". החוקר צריך להמשיך ולברר את מטרת המומין, למשל: האם הוא מעוניין לדעת אם התכנית בראית בפני עצמה, או להשוות אותה לתכניות היסכון חלופיות של אותו בנק או של בנקים אחרים? מטרה מחקר אחרת, שיכולה לעניין בנק, היא לאתר דרכים להגדלת מספר לקוחותיו. על החוקר לברר אם המטרה האופרטיבית היא למנוע נשירת לקוחות או לגייס לקוחות חדשים, או שתיהן גם יחד.

שאלה 3

הצע מטרת אופרטיבית למחקר שמטרתו הכללית היא "לאתר דרכים להגדלת פלח השוק של בנק X".

התשובה בעמוד 100

?

5.2.2 הגדרת אוכלוסיית המטרה

אוכלוסיית המטרה (או אוכלוסיית האם) היא האוכלוסייה שלגביה מסויקים מתוצאות הטק. אוכלוסייה זו נקבעת לפי מטרת המחקר. אם מטרת המחקר היא לברוק את מידת התמיכה במפלגת שונות בארץ, אוכלוסיית האם תהיה כל בעלי זכות בחירה; אם מטרת המחקר היא לברוק את יעילותו של מסע שכתע לנהיגה וחידה, אוכלוסיית המטרה תהיה כל הנהיגים ברכב. אם מטרת המחקר היא לברוק את עמדות הנוער בישראל כלפי הדמוקרטיה, אוכלוסיית המטרה תהיה כל בני הנוער בארץ; ואם מטרת המחקר היא לברוק את פלחי השוק של אבקות כביסה שונות, אוכלוסיית המטרה תהיה כל צרכני אבקות כביסה.

לא תמיד ברור מניסוח מטרת המחקר מהי אוכלוסיית המטרה. לעתים אפשר לחשוב על כמה אוכלוסיות מטרה מתאימות. חברת שירות למקררים בישראל רוצה לברוק את הדימוי שיש לשרותיה בציבור. יתכנו כמה אוכלוסיות אם: כלל הציבור הבוגר בארץ, כלל המבוטחים בחברה, או כלל הלקוחות שנוקו לשירותיה. את הדימוי של קופת החולים הכללית אפשר לברוק בקרב כלל הציבור בארץ, או בקרב אוכלוסייה ספציפית — כלל המבוטחים בקופה מגיל מסוים ומעלה, או בקרב אוכלוסייה מצומצמת עוד יותר — כלל המבקרים במרפאות.

הגדרת האוכלוסייה צריכה להיות מנוסחת במונחים אופרטיביים, כך שיהיה ברור מי נכלל בה. למשל, בקבוצת בעלי זכות הבחירה בשנת 1984 ייכלל כל מי שמלאו לו 18 שנים ער התאריך 23 ביולי 1984. הוא יום הבחירות לבחירת אנשים דנהיגים ברכב יומדרו כ"אנשים שיש להם רשיון נהיגה ולרשותם עומדת מכונית לפחות פעם בחודש". בני הנוער יומדרו למשל, כמציינים הערות בני 18-19.

היחס בין מספר הלקוחות של הבנק לסך כל הלקוחות הפוטנציאליים.

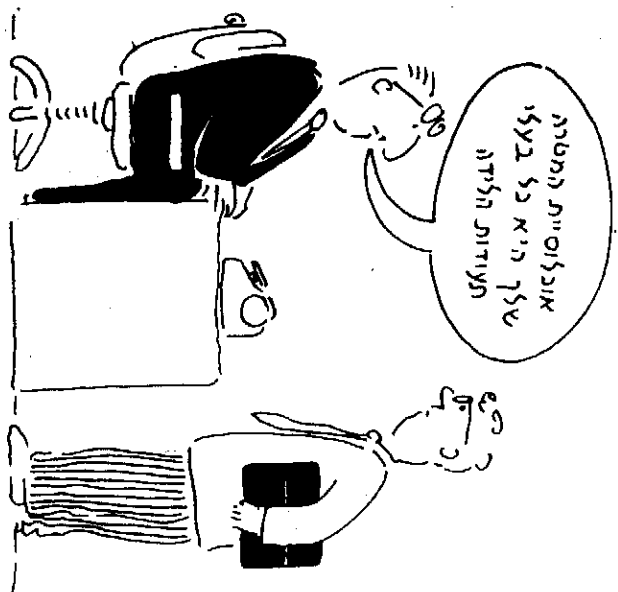
אוכלוסיית המטרה

אוכלוסיית האם

לחתי
יכול
המתי
החתי

1.4

בסע
יכול
הסק
לא-י
מתו
לו ד
כוח
2:1.4
משו
אלו
ננה
ורוא
העב
או ז
דאנ
הקו
פסיו
לחל
ללא
כדי
לקב
עצב
כתי
כתי
רגש
לחתי
לחתי
רוא
רוא
מתו
רוא
לחתי

הרגרדה המדריקת של אובלוסיית האם חשובה למהליך הדיגמה ולדיקש מהמדיגם לאובלוסיית האם. בדיקת הדימוי של קופת-החולים בקרב כלל הציבור בארץ תצריך מרגם מייצג של כלל תושבי ישראל. לצורך בדיקת הדימוי בקרב מבקרי המרפאות בלבד, נסתפק בדיגימת אובלוסיית זו.

שאלה 4

תגד את אובלוסיית המטרדה במחקרים שמטרתיהם הוגדרו כך:
א. לברר המוגת מצב של עמדות כלפי הדמוקרטיה בקרב המעמד הגבוה בישראל.

ב. לחשב את פלחי השוק של הבנקים השונים בישראל.

ג. לאתר דרכים למנע נשירת לקוחות מנכח ולגייס אליו לקוחות חדשים.

ד. לברר מה חן העמדות החדידות של האשכנזים ובני ערות המזרח.

התשובה בעמוד 101

5.2.3 סקירת ספרות

לסקירת הספרות יש כמה מטרתות:

- לאחר שאלות שחוקרים אחרים כתבו בנושא המחקר, והממצאים שעלו במחקרים אלו.
- לחפש שאלות והשערות חדשות שעלו במחקרים אלו, אך לא נחקרו.
- למצוא את המשתתפים שנבדקו ואת המדרותיהם האופרטיביות.

- לאחר את ההגדרות המפורשות של אוכלוסיות האם במחקרים שלעיל.
- לכרז מהו כלי המחקר שהשתמשו בהם בעבר.

החוקר יכול, כמובן, להחליט אם להתייחס למחקרים קודמים. הוא יכול לבחור בין מחקר השוואתי טהור, שיוחזר על מחקר או מחקרים קודמים בשינוי המעד, המקום או הנסיבות, לבין מחקר חדשני לחלוטין. כל זה נתון לבחירתו החופשית. אולם כדי שבהירה זו תהא מוצלחת, עליו לדעת מה כבר נעשה וכיצד.

5.2.4 מחקר חלוץ

בסעיף 5.1.4 צוין כי נחונים, שהתקבלו בסקר שנועד לענות על שאלה מסוימת, יכולים לעתים להעלות השערות חדשות לגבי שאלות אחרות. במקרה זה משמש הסקר כמחקר חלוץ למחקרים אחרים, מבלי שנועד לכך מלכתחילה. לעומת מצב לא-מתוכנן זה, ייתכנו מצבים שבהם משלב החוקר **מחקר חלוץ** במסגרת סקר מתוכנן. החוקר עושה זאת כאשר הוא מרגיש, שלמרות סקירת הספרות שערך, אין לו רי רקע אמפירי או תיאורטי כדי לבצע את הסקר שבו הוא מעוניין. מחקר חלוץ כזה נקרא גם **מחקר גישושי**, שהוא אחד מסוגי המחקר שהזכרנו ביחודה 2, בסעיף 2.1.4. במקרה זה מטרת מחקר החלוץ היא לפתח רעיונות והשערות ולאחר משהתגים שמשפיעים על התופעה המעניינת את החוקר. זהו שלב שבו מנסים להבין אילו משתנים מעורבים בתופעה הנחקרת, קשורים אליה ומשפיעים עליה.

נניח שהחוקר מתכנן מחקר שיבדוק את עמדותיהם ההדדיות של בני ערות המזרח והאשכנזים. לחוקר חשוב לדעת מה הם ההיבטים (המשתנים) שלפיהם נבנות העמדות הרלוונטיות – האם אלו משתני תרבות, רמת השכלה, תפיסת כישורים, או עמדות פוליטיות. האם כדאי להתייחס למתח הבין-ערתי? מה הם הביטויים האופרטיביים של ההיבטים הללו? האם העמדות מתבטאות בעיקר ברמה הקוגניטיבית או גם ברמה האמוצינולית? אילו משתנים סוציודמוגרפיים פסיכולוגיים ואחרים עשויים להסביר את העמדות ההדדיות של קבוצות המצא? לחלק מהשאלות הללו יקבל תשובה בספרות שבה עיין, ושאלות אחרות יישאר ללא מענה.

— ריאיון עומק –
depth interview

כדי לקבל תשובות נוספות יזכר החוקר לערוך ריאיונות עומק. אלו נועדו לאפשר לו לקבל המונה ראשונית של הנשא הנחקר בעזרת דר-שיח חופשי בין מראיין (החוקר עצמו או נציגו) לבין מרוג קטן של נחקרים מאוכלוסיית האם. הנחונים הנאספים בריאיונות אלו אוגם חלק מנחתי המחקר, אלא משרתים את החוקר בתכנון המחקר. כדי לענות על מטרה זו צריכים ריאיונות העומק לאפשר למראיין לבטא מחשבות, רגשות ודעות הבולטים בתודעתו, אך בעיקר את אלו שהוא פחות מודע להם. כדי להעלות דברים אלו הכרחי שריאיונות העומק, בשונה מהריאיונות שהסקר עשוי להשתמש בהם כשלב מאוחר יותר, יהיו פתוחים, לא מוגבלים ולא-סטנדרטיים.

ריאיונות העומק יכולים להחבצע בשתי דרכים: ריאיון פרטני וריאיון בקבוצה. ריאיון העומק הפרטני נערך תמיד בין שניים: מראיין ומראיין. זהו מוגבלג ספונטני מתמשך של המראיין על הנשא הנחקר, שהמראיין קוטע אותו מדי פעם בשאלות. ריאיון העומק הקבוצתי נערך במתכונתו של דיון קבוצתי עם מנחה שתפקידו להתערב בדיון במידת הצורך.

ריאיון עומק פרטני
ריאיון עומק קבוצתי

לכל אחת משתי צורות הריאיון יש יתרונות והסרטנות פסיכולוגיים. היתרון העיקרי של ריאיון קבוצתי על-פני פרטי הוא, שתגובות מריאיון אחד משמשות גירוי למריאוינים האחרים, כהוצאה מן המגע בין חברי הקבוצה עולות תגובות חדשות, שאפשר כי לא היו עולות בריאיון פרטי. היתרון של הריאיון בקבוצה נשק באופיים של האנשים המרכיבים את הקבוצה. מצד אחד, יש סכנה שאחד מהם ישתלט על הדיון וישפיע על תגובות יתר המריאוינים, ואז התוצאה תהיה דיון חדי-ממדי. מצד שני, עלולים להימצא בקבוצה אנשים מופנמים וביישנים, שלא יוכלו להתבטא בקבוצה ולא יתרמו כל מידע.

לריאיון בקבוצה יש גם יתרון טכני: הוא נמשך פחות זמן מסך כל הריאיונות הפרטיים שיש לערוך עם אותו מספר של מריאוינים. ואולם, הרווח בזמן הריאיון עלול להתבטל עקב הזמן המתכוונו בניסיונות לתאם מפגש קבוצתי עם מריאוינים רבים. כפי שנוראה בהמשך, יש חשיבות רבה לרישום מדויק של כל הנאמר בזמן הריאיון. המריאוינים בדרך כלל חוששים פחות מרישום כזה (ידיני או כאמצעות רשמקול) כאשר הם נמצאים בצוותא מאשר כשהם לבדם עם המריאיון.

מטלות המריאיון (בריאיון פרטי או קבוצתי): הן:

- ליצור קשר עם המריאיון כדי להכניח שיחשק בפניו.
- לדאוג שהמריאיון יענה על השאלות והתייחס לכל הנשאים העולים בריאיון.
- לשים לב למה שלא נאמר — לחללים בדברי המריאיון, לטיעונים שלא הוסברו ולניסיונות סבילים או פעילים של המריאיון להסתיר דברים.
- להחליט באילו נושאים כדאי לנסות להרחיב את הדיבור ובאילו אפשר להסתפק במה שהמריאיון כבר אמר.
- לדאוג לדיווח מלא של כל הנאמר בריאיון.

כדי למלא את ארבע המטלות הראשונות צריך המריאיון להציג מרי פעם גירויים מתאימים — שאלות, הערות או הבעות פנים וגוף, שיכוננו את הריאיון לפי הצורך.

את המטלה החמישית אפשר להשיג בשתי שיטות: הקלטה (קולית כלכל או חזונית וקולית) או דיווח מלא בכתב של כל הדברים שאמרו המריאיון והמריאיון. את הדיווח בכתב יכול לעשות המריאיון עצמו או עוזר היושב בצד ורישום. בריאיון קבוצתי יש להיעזר תמיד ברושם מיוחד (מלבד המנחה) ועדיף שיהיו שניים כאלה. (מדוע?)

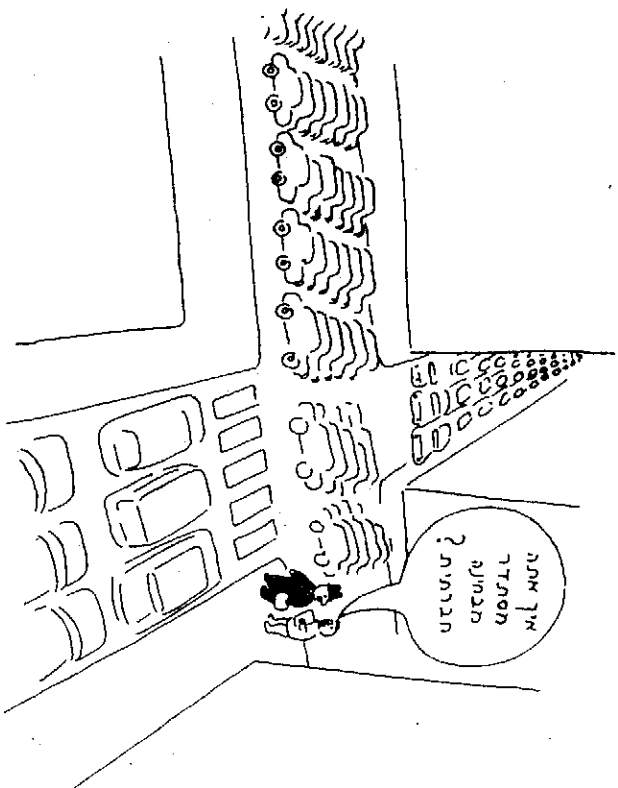
הקלטה המריאיון (בין ברשמוקול ובין בוודאן) עדיפה, כמובן, על רישום ידני. למרות העדפה זו יש חוקרים החוששים שההקלטה תפגע בספונטניות ובחופשיות הדיבור של המריאיון. הניסיון מלמד כי לאחר תקופת "הימנע" קצרה מתרגל המריאיון למצב ואינו שם לב להקלטה. ואולם, לעתים קרובות קורה, שהמריאיון מסרב להקלטה אך מסכים שהנאמר יירשם.

קריא בעיון את המרטרקול של ריאיון העומק בספחה אחת. מטרת ריאיון זה היא לבדוק את הפסוּת העיבורי לגבי אנשים שחיים בגפם (מחקר על ברידות).

7

ברדי	2.5
חמוג	
שאל	
ואין	
את 1	
דמט	
דתמו	
חדש	
הללן	
מרא-	
דעלל	
החיק	
חלל-	
תנת:	
2.5	
ברדי	
עוסק	
לדתי	

שאלה 5

? לוי הייתה צריך לחבר שאלון בנושא הבדידות, שיופנה לאנשים יחידים ושאינם יחידים, באילו נושאים היית מתמקד לאור ראיית העומק שקראת?
התשובה בעמוד 101

כדי לערוך ריאיון עומק בראוי, צריך המראיין להיות בעל הכשרה וניסיון מתאימים. החוקר אמנם מדרוך את המראיין, לפני הריאיון, על אילו נושאים לשאול ואילו שאלות פתוחות להציג לנבדק. אולם בעת הריאיון המראיין הוא השחקן היחיד, ואין לו לחשנים.

את ריאיונות העומק יש לערוך, כאמור, בקרב מדגם מייצג קטן של אוכלוסיית המטרה. מטפח המרוואיינים בריאיונות אלו לעולם אינו נקבע מראש, ותלוי בשונות התגובות המתקבלות בריאיונות הראשוניים. החוקר המנסה להעלות רעיונות חדשים מתחיל לראיין קבוצה של 10-15 מרוואיינים. לאחר השלמת הריאיונות הללו, הוא בודק את השונות בין תגובות המרוואיינים. אם השונות קטנה, הוא מראיין קבוצת אנשים נוספת, חמישה למשל, ונווורא שהחספת המרוואיינים לא העלתה תגובות חדשות באופן משמעותי: אם השונות בתגובות גבוהה, ממשיך החוקר לראיין קבוצה שנייה בת 10-15 אנשים, שוב בודק את שונות התגובות, ותהר תלילה. תהליך זה נמשך עד שהחוקר מגיע כי ריאיונות נוספים לא יעשירו את הנתונים שכבר נאספו.

5.2.5 קביעת המשתתפים המעורבים במחקר

בדרך-כלל נגזרות שאלות המחקר או השערותיו מנטרות המחקר. כאשר החוקר עוסק במחום שאינו מוכר לו, אז שלא נחקר רבות הוא ייעזר בנתוני מחקר החלוץ להגדרת השערותיו. בכל מקרה, מחקר החלוץ יוכל לסייע לו לדייק בהשערותיו

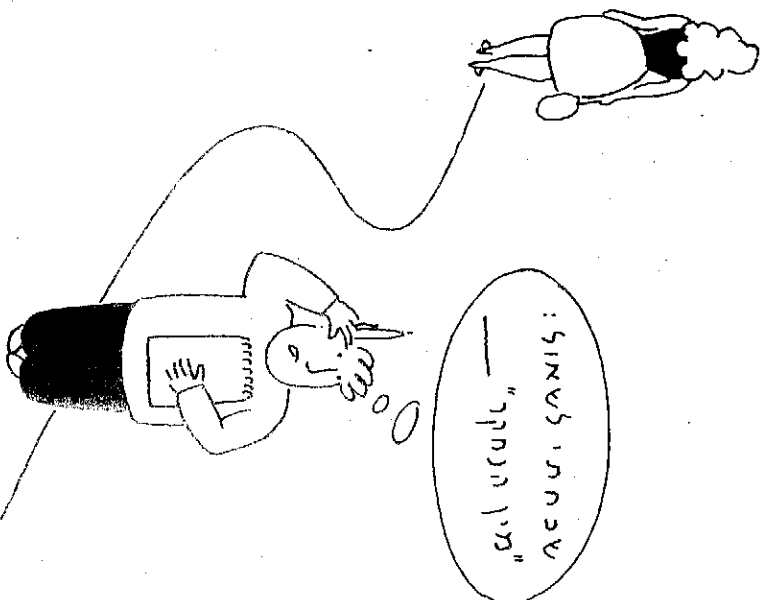
ישנם עוד סוגים של מחקר תלוי שעליהם לא נדונו את הדיובר. אלה הם מחקר חלוץ המערבים בשלבים השונים של הסקר: הלא והקא בהחילתם. ללחידה הימנית השונים למשל טיב ניסוח שאלות משאמות. ישאלו תהליך ביצוע הסקר נמונה המרוואיינים מהשיב וכו'.

אחרונים אלו הם "משתגי עור", שעשויים להסביר את הקשרים השונים שיימצאו בין משתגי המחקר העיקריים, ולהיות בטופו של דבר משתגים מתוככים. במחקר שאנו עוסקים בו (עבודות הדדיות של אשכנזים וערות המזרח) נמצאו שני ממצאים סותרים לכאורה:

א. יוצאי עיראק טוענים יותר מיוצאי מרוקו כי בישראל מקפחים את בני עדת המזרח;

ב. יוצאי עיראק ערים למתח הבין-עדתית פחות מיוצאי מרוקו. החוקרים יכולים לגצל מידע שנוסף על רמת החיים בארץ המוצא ועל סף הסובלנות לחסכול כדי לנסות ולהסביר את הממצאים המפתיעים הללו. אפשר לטעון, שיוצאי עיראק, שרמת חייהם בארץ מוצאם הייתה גבוהה יחסית, ירגישו בקפוח יותר מאשר יוצאי מרוקו, שרמת חייהם במרוקו הייתה נמוכה יחסית. לעומת זאת, יוצאי מרוקו, שסף הסובלנות שלהם לתסכול נמוך מזה של יוצאי עיראק, יהיו רגישים יותר למתח הבין-עדתית, ולכן ידווחו עליו יותר.

דוגמה אחרת: האוניברסיטה הפתוחה מעוניינת לערוך סקר כדי לעמוד על סיבות ההצלחה או הכישלון של הסטודנטים הלומדים בה. משערים כי הגיל הוא אחד המשתתפים הקשורים להצלחה, ואולם, ייתכן שהגיל וההצלחה קשורים משום שעם העלייה בגיל משתנה גם מטרת הלימודים, המטרות משפיעות על איכות הלמידה. המשתנה מטרת הלמידה יצורף אפוא לסקר כמשתנה עזר, החוקר צריך כאמור, לנסות לחשוב מראש על המשתתפים המרכזיים שעשויים להסביר את הקשרים שיימצאו, ולמדוד גם אותם באמצעות כלל המחקר שלו. עם זאת, אין הוא מתוסך בפני הפתעות: לעתים קרובות, עם תום המחקר וניתוח התוצאות, מתחרט החוקר על שלא ביק משתתפים מסוימים הנראים לו בדיעבד כחסברים אפשריים לממצאים מסוימים. חסברים משוערים כאלו, הנשענים על משתתפים שלא נמדדו במחקר, יכולים להיות גירוי למחקר נוסף.

5.2.6 תרגום שאלות המחקר והמשתתפים למונחים אופרציונליים

לאחר ניסוח נמילולי של כל שאלות המחקר והמשתתפים הדליוונטיים, יש לחרגם את השאלות והמשתתפים למונחים אופרציונליים (על הגדרת אופרציונליות ראו ביחידה 1, טעיף 1.3.2). מונחים כמו "בני עדרת המזרח" ו"אשכנזים" יקבלו הגדרה מדויקת, שלפיה ישוּך כל נשאל לאחת משתי הקבוצות.

מאמץ רב מוקדש לחרגום משתתפים כדוגמת הפיסת הסיכויים לקידום או הפיסת קיום הפער לשאלות ברורות וחד-משמעיות. יש להחליט אילו שאלות מתייחסות לזיהויים השונים הנמרדים, כיצד לנסח ופיצ' לקבץ את הנתונים המתקבלים מהן כדי לקבל תשובה לשאלה על משתנה מסוים. על דרך ניסוחן של שאלות נדון בפרוטוקול בפרק 5.4.

}

ם
ש
ה

1

ב
ר
מ
ת
א
ש
ר
ג
פ
נ
ל

5.4 השאלון

5.4.1 שאלון מובנה מחר?

הכלי השכיח ביותר לאיסוף נתונים בסקר הוא השאלון, המשמש בדרך-כלל כמסוייג ומנוחה בעריכת ריאיונות עם הנבדקים. הריאיונות נחלקים לשלושה סוגים – מובנים, מובנים בחלקם ולא-מובנים, ובהתאם לכך גם השאלונים המנחים אותם. הריאיון המקובל ביותר בסקר הוא זה המובנה, ואילו ריאיון לא-מובנה אינו משמש בו אלא בשלב של מחקר חלוץ (סעיף 5.2.4). בריאיון המובנה המראיין נאמן לסדר השאלות ולניסוחן, ואינו רשאי לשנותם בעקבות גירויים שמתקבלים במהלך הריאיון. השאלון המנחה את הריאיון המובנה נקרא שאלון מובנה.

ריאיון מובנה
שאלון מובנה
ריאיון לא-מובנה
שאלון לא-מובנה

בריאיון הלא-מובנה המראיין רשאי לשאול כרצונו, והגובה המרואיין חן הקובעות כיצד יתפתח הריאיון. המראיין קובע את סדר השאלות ואת ניסוחן בהתאם למצב. השאלון המנחה את המראיין במהלך הריאיון נקרא שאלון לא-מובנה, ואין בו שאלות אלא קובץ הניתוח לריאיון.

בריאיון המובנה בחלקו המראיין צמוד לשאלון המכיל מספר שאלות מוגדר, אולם הוא רשאי לשנות את סדרן ולהוסיף עליון בהתאם להתפתחות הריאיון.

השאלון המובנה הוא הנפוץ ביותר בסקרים בגלל יתרונותיו:

א. אחידות – כל המראיינים נשאלים את אותן השאלות ובאותו סדר. לאחידות זו יש כמה תוצאות:

- החוקר יכול לוודא מראש שהשאלון ימצא את עולם התוכן שביקש לבדוק.
- המעיין בתשובות יודע אילו שאלות העלו אותו.
- אפשר לחזור על הריאיון במדגמים נוספים.

- יש חלות מחשירת בין איכות תגובות המרואיין לבין אופיה, התנהגותו או אישיותו של המראיין.

3. סקירת השאלות לאחר שנוסחו במטרה לברור אם התנאים שהוזכרו לעיל מתקיימים. התנאים הקשורים למכלול השאלות נבדקים על-ידי עימות השאלות שבשאלון זו עם זו ועם שאלות המחקר. התנאים הקשורים לכל אחת מהשאלות בפני עצמה נבדקים לפי קריטריונים תיאורטיים, בהתאם להבנת החוקר.

4. ריקון השאלות לאור תוצאות הסקירה שלעיל: הוספה והשמטה של שאלות ושפור ניסוחן.

5. כתיבת הקדמה והוראות לשאלון.

במסא זה נון
במספכ

544.1.1 ר' 544.6.1.1

6. בדיקה אמפירית נוקדמת של השאלון במדגם מייצג (קטן יחסית) מקרב אוכלוסיית היעד. מטרת שלב זה היא לברור את הדברים הבאים:

- האם ההקדמה מניעה את הנחקר להשיב?
- האם ההוראות מובנות?
- מה מידת נבונתם של המראיינים להשיב לשאלות?
- האם השאלות מקיימות את הדרישות והתנאים המחייבים אותן?
- מהו סדר השאלות היעיל?
- כמה זמן נמשך הראיון?
- האם אפשר לסגור שאלות פתוחות? בעזרת התשובות שנתקבלו במחקר המוקדם?

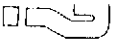
בשלב זה של בדיקת השאלון רושם המראיין מילה במילה את כל התמונה של המראיין. למשל, בתגובה לשאלה: "למי, לדעתך, יש סיכויים נכונים יותר להגיע להישגים בכל אחד מהתחומים הבאים, לפני עזרת השמחה או לאשכנחים?", שאל המראיין את המראיין: "דאם אהה נחשבין למקרה שכו לפני שהי הערות יש כושורים שוהים, או שאהה שואל אהה ביונהשב בכל התחומים: כושורים קשרים, ניסוח בשב' והתמה? זה דמו' למראייני שושאלה וקוקה לניסוח ברור יותר. הנהגה נכפפת – מנוחה לשאלה: "צאית מן אהה מנהל את ענייניך הכספיים?" ענה המראיין: "אני יושב עם מיני בניסוחי יש מוז' אהה שכו אני מקבל משכורת, ויש בנק שכו יש לי קופת-גמל מהאבנתי ויש לי גם חשבון נדירות ערך". תשובה זו מלמדת, שישי לדעת המראיין, כי שאלות כגושה זה, כמו, למשל: "צאיתו בנק אהה נהנה את הים שנתון, יעששש?" ידאם יש בנק נוסף שישנו תוקף שנתו איתו?"

7. ריקון השאלון לאור הבדיקה האמפירית: תיקון התדמדר והוראות ניסוח השאלות. הוספה והשמטה של שאלות ותיקון ניסוח השאלות. אם החוקר עדיין אינו בטוח בשאלות לאהר, שלב זה, הוא מורק אותן שוב במדגם קטן ושוב מתקן. צורתו כן שיהא שפערדעו.

8. תיקון השאלות לאור הבדיקה האמפירית: תיקון התדמדר והוראות ניסוח השאלות.

9. תיקון השאלות לאור הבדיקה האמפירית: תיקון התדמדר והוראות ניסוח השאלות. הוספה והשמטה של שאלות ותיקון ניסוח השאלות. אם החוקר עדיין אינו בטוח בשאלות לאהר, שלב זה, הוא מורק אותן שוב במדגם קטן ושוב מתקן. צורתו כן שיהא שפערדעו.

תפיסה
מאור
לשאי
חדש.

ג. 1
במיצ
רלוון
במור
ערת
אמנב
הריא
ביודל
הרגל
בבית
כטלי

מהימנות, וכן שאם השאלות אמורות לבדוק משתנה המיועד לנבא עמדה או התנהגות, הן באמת יבדקו אותו (בעיית התוקף). להלן נכון בשלש הדרישות הראשונות ונביא דוגמאות אחדות.

א. רלוונטיות

ברירשה זו הכוונה לתוקף התוכן ולתוקף המכנה של המדידה באמצעות השאלות. במחקר שמטרתו לבדוק את העמדה החדידית של בני הערות השונות, אין זה רלוונטי לשאול: "אילו היו הבהירות לכנסת מחיקימות היום, עבור איזו רשימה היית מצביע?" זוהי, כמובן, דוגמה קיצונית. כרוכ המקרים מתכלטים עורכי הסקרים אם לכלול שאלות מסוימות כאשר הן רלוונטיות במידת מה, אך לא מספיק. הבעיה מהרירה כאשר המראויון נדרש לענות על מספר רב של שאלות.

ב. העדר תפיסה

יש להקטין במידת האפשר את התפיפה בין שאלות. שאלה שאינה מוסיפה מידע היא מיותרת, ויש לוותר עליה. עם זאת, תפיפה כמדת מה היא לעתים רצוזה ואפילו הברחה, שכן היא יכולה לשרת את מהימנות המדידה או את תוקפה. כרי לבחון את מהימנותן של שאלות בדיקים לעתים את המתאם בין התשובות לשתי שאלות הבהרות אותו דבר, אך מנסחות קצת אחרת. כאשר השאלות הן הגדרות אופרטיביות שונות של אותו משתנה תיאורטי, טבעי שיש קשר חלקי ביניהן. במקרה זה התפיפה היא בשירות התוקף.

הכה נתכון כסדרת השאלות הבאה, שהיא חלק משאלון הבדק את תפיסות הצירבר בנוגע למעמד הודת במדינה:

1. האם, לדעתך, יש או אין להוציא את הטיפול בענייני נישואין מידי בית הדין

הרביני?

א. יש להוציא

ב. אין להוציא

2. האם, לדעתך, יש או אין להוציא את הטיפול בענייני גירושין מידי בית הדין

הרביני?

א. אין להוציא

ב. יש להוציא

3. האם, לדעתך, יש או אין להוציא את הטיפול בענייני אישות מידי בית הדין

הרביני?

א. אין להוציא

ב. יש להוציא

1.4

4. האם, לדעתך, יש או אין לקיים תחבורה ציבורית בשבת?

א. יש לקיים

ב. אין לקיים

5. האם, לדעתך, יש או אין לאפשר העגות-קולנוע בשבת?

א. יש לאפשר

ב. אין לאפשר

כאשר שואלים על עמדות כאשר למעמד הודת במדינה, אפשר לשאול על צדדים שונים של הסוגיה. אפשר שאדם ירגיש שנוסיעת אוטובוסים בשבת תפוג בצביות השקט של יום המנוחה, ולכן יתנגד לכך על אף שאינו דתי. לעומת זאת, העגות קולנוע בשבת הן בעיני עניין מקומי, ויש לאפשר למעוניינים להנות מהן. אין

הפיפה מלאה בין שתי השאלות הללו (4 ו-5) והן עומדות בתנאי של הערך הפיפה. מאורך, שאלות 1, 2 ו-3 חופפות במידה רבה: סביר להניח שהעונים בשלילה לשאלה 1 ו-2 יענו כך גם לשאלה 3, ולפיכך שאלה 3 מיותרת ואינה תורמת מידע חדש.

שאלה 8

בשאלון א (סקר דעת-קהל) שקראת בנספח שתיים, יש מקרים של הפיפה חלקית בין שאלות שונות. תן דוגמה להפיפה כזו והסבר מדוע היא בלתי-נמנעת ואפילו הכרחית.

התשובה בעמוד 102

ג. מניצוי

במניצוי הכוונה להכללת השאלות הנוגעות לכל ההיבטים שלועת החוקר ולאוניטים למחקר. במחקר מוקדם נמצא, למשל, כי הדימוי של ערות המורה נפוץ במידה רבה על היבט היחסים בתוך המשפחה. מומלץ לחוקר הבחן עמדות ביקר-ערעור שלא להשמיע שאלות הנוגעות לדומיון של העדות בהיבט זה.

אמנם, בדרך-כלל רצוי לאמץ את עקרון המניצוי, אך מטעמי תקציב, זמן או אורך הריאיון, יכול החוקר להחליט ליותר-יעל שאלות מסוימות. כאשר החלטה זו נעשית ביוזמתו, ולא מתוך פוזיות או חוסר תשומת-לב, אין בה כל רע. בשאלון של סקר הרגלי הקריאה והביטוי התמקדה הלשכה המרכזית לטכניטיטיקה בקריאה ובביטוי בבית ומחוצה לו. בכוונה החילה לא נשאלו החוקרים על הרגלי הצפייה שלהם בטלוויזיה, שכן אלה נבדקו בשאלון אחר.

האם, לדעתך, ממצה שאלון סקר הרגלי הקריאה והביטוי את ההיבטים הרלוונטיים לנושא הנחקר?

5.4.4 מבנה השאלות

לרוב השאלות (פרט לאלו הפתוחות) יש שני מרכיבים: מרכיב השאלה ומרכיב התשובות האפשריות (סולם התשובות). שני הסעיפים הבאים (5.4.4.1 ו-5.4.4.2) דנים בשני מרכיבים אלו, בהתאמה.

5.4.4.1 סוגי שאלות

תשאלות נחלקות לכמה סוגים לפי הנמדדים הבאים:

- א. שאלה סגורה לעומת שאלה פתוחה (סעיף 5.4.4.1.1).
 ב. שאלה ישירה לעומת שאלה השליכה (סעיף 5.4.4.1.2).

5.4.1.1 שאלה פתוחה ושאלה סגורה

לשיג
מסור
היות
הפת

שאלה פתוחה

השאלה הפתוחה מוצגת למרואיין ללא כל הכוונה מצד השואל, והוא מתבקש להשיב לה ככל העולה על דעתו. למשל: "מי יחליט אם מותר להוריו של הינוק עם הסמונת דאון (מונגולואיד) להשאירו בנית-החולים ולא לקבל עליו אחריות?", "מי מתאים ביותר לכהן בתפקיד ראש-הממשלה בשעה זו?" לשאלות פתוחות כאלו יכול המרואיין להשיב כל תשובה הנראית לו.

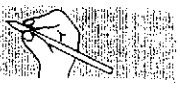
שאלה סגורה

השאלה הסגורה מציעה למרואיין כמה תשובות אפשריות, והוא מתבקש לבחור מביניהן אחת (במקרה שהתשובות מוציאות זו את זו) או יותר (במקרה שהתשובות אינן מציינות זו את זו). לפניך שאלה סגורה המקבילה לשאלה הפתוחה הראשונה שהוצגה לעיל:

מי מחליט אם מותר להוריו של הינוק עם הסמונת דאון (מונגולואיד) להשאירו בנית-החולים ולא לקבל את האחריות עליו? (קרא את כל התשובות המוצעות לפני שתשיב.)

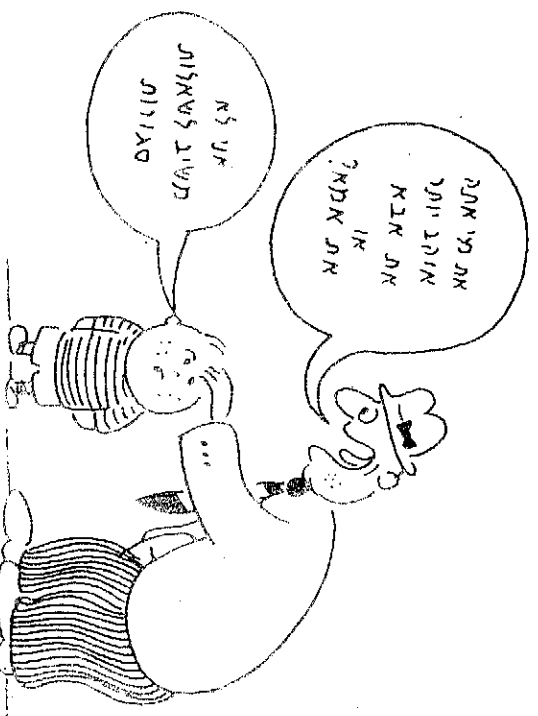
1. ההורים חייבים לקחת את ילדם בכל מקרה.
2. ההורים יכולים המיד להחליט אם לקחת את ילדם או להשאירו בנית-החולים.
3. רשות מוסמכת תחליט עבור ההורים, בהתייעצות עמם ועם הרופא המטפל.
4. אין לי דעה בנושא.

הצע דרך לנסח את השאלה "מי מתאים ביותר לכהן בתפקיד ראש-הממשלה בשעה זו?" כשאלה סגורה.

לשיג
א.
ב.
ג.
ד.
ה.

קורב לוחאי שאפשרויות החשובה שונת היו כמה שמות של מועמדים אפשריים: שמעון פרס, יצחק שמיר, יצחק רבין, אריאל שרון, יצחק נבון ודוד לוי. נהוג אף לרשום כאפשרות אחרונה "אישיות אחרת" ולהשאיר למשיב מקום לציין מי היא. זהו מעין שילוב בין שאלה פתוחה לשאלה סגורה.

לשימוש בכל אחד מסוגי השאלות הללו יש השלבת העשירות לחיות במקרים מסוימים יחדיו ובאחרים – חיסרון. נסקור אפוא את ההשלכות ונציין את היתרונות והחסרונות שיכולים לנבוע מכך. נסקור תחילה את השלכות השאלה הפתוחה:

א. החוקר אינו מוגבל את המראיון לתשובות המסוימות שהוא ניסח. לפיכך המראיון יכול לתת תשובות שהחוקר לא חשב עליון, או תשובות שאינן נרמטיביות, אך קרובות יותר לדעתו.

ב. שאלות פתוחות מעלות לתודעת המראיון את התשובות הכוללות ביותר, ושוב אין הוא מתאמץ לחשוב על אפשרויות אחרות, פחות בולטות, אך אולי יותר נכונות וקולעות לדעתו. הדבר נכון במיוחד כאשר מצויגים שאלה פתוחה בסקר שרוב שאלותיו סגורות, המראיון כבר התרגל לעפות לתשובות ולא לטרוח לחשוב עליון. לדוגמה, בנוגע לשאלה הפתוחה "מי מתאים ביותר לכהן בתפקיד ראש-הממשלה בשעה זו?" יש סופרים גבוהים שהנשא בתפקיד באותה תקופה יהיה פופולרי ביותר, לאו חוקק מושם התאמתו. עצם כהונתו בתפקיד מבליטה אותו לעומת המועמדים האחרים, ולפיכך מראיון שאינו מעוניין לחשוב לעומק, ויכור את שמו של נשא המשרה גם אם מועמדים אחרים היו נראים לו מתאימים יותר לו היה מקדיש לנשא יותר מחשבה.

ג. ההיכטים שבהם רוצה החוקר לקבל את התשובות אינם תמיד מובנים מאלהם למראיון. מאחר שהחוקר אינו מפנה את תשומת-לבו של המראיון אליהם, הוא עלול לקבל תשובות לא-רלוונטיות.

ד. קשה, לפעמים, לנהל את התשובות לשאלה פתוחה, משום שנתון לקרד מראש את כולן; יש להסתכל על כל התשובות שניתנו, להחליט על קטגוריות תשובה ולסווג את התשובות השונות לקטגוריות אלו.

ה. הניסיון מראה, כי בסקר המשתמש בשאלון ובמראיון מובנים, התשובות לשאלות הפתוחות הן רלות ומראויינים רבים אינם משיבים כלל לשאלות הפתוחות.

לשאלה הסגורה יש ההשלכות הבאות:

א. החוקר מקבל מידע רלוונטי, כי השאלות והתשובות נבחרו בקפידה.

ב. התשובות מוכנת מראש, ואם החוקר לא חשב מלכתחילה על כל התשובות האפשריות, המראיון עלול שלא למצוא במבחר הקיים את זו המתאימה לו.

ג. כל המראויינים מתוודחים לאותם משתנים.

ד. ניתוח התשובות נעשה במהירות.

ה. נוח לענות על שאלות סגורות, ולכן אחוז המראויינים שאינם עונים על שאלה כזאת הוא קטן, יחסית.

עד כאן ההשלכות של כל אחד מסוגי השאלות – פתוחה וסגורה.

עמית, לאחר שהכרדת כמה מההמנות של שאלות פתוחות וסגורות, נסד להמליץ במילי נסיבות יש להשתמש באחת ובאילו – באחרת.

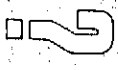

1.2

שאלו
אמרתו
קורה
להשי
השלו
כשאנ
וכרונ
דואנ
מאשו
לפני
מומד
בקרי
היה
לציבו
הליכ
נשאי
באר
כזה
המרד
לציבו
להצנ
השינ
א. ז
ב. ז
1
בשימ
שדמו
בתור
בהכר
רלונו
הליכ
משל
כפני
לפיכ
לתק
שדבי

שאלה 9

לאור אפיוני השאלות הפתוחות הסגורות, מודיע נטים אנתרופולוגים להשתמש יותר בשאלות פתוחות, וכמעט שאינם משתמשים בשאלות סגורות?
 התשובה בעמוד 102

בכל מקרה יש לבחור בסוג השאלה לגופו של עניין. כך, למשל, אם התשובות הרלוונטיות לשאלה מסוימת הן מעטות וידועות, ואין להניח שהחוקר התעלם מאחת מהן, אפשר לסגור את השאלה ולהציג את כל התשובות האפשריות. נעיון בשתי השאלות הבאות:

- מי מתאים יותר לכהן בתפקיד ראש-הממשלה בשעה זו?
- מה היו שיקוליו להצביע בבחירות כפי שהצבעת?

לחוקר המכיר את ההזוי הפוליטי בישראל מותר להניח, כי רשימת השמות שייציע לשאלה הראשונה תהיה קצרה יחסית ורלוונטית, וכל מראוין ימצא בה את התשובה שלו. שאלה זו תוצג בוודאי כשאלה סגורה. לעומת זאת, סביר לשער שהחוקר לא יוכל לחשוב על כל התשובות האפשריות לשאלה השנייה, והיא תישאר פתוחה.

בסקרים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה נהגים כמעט תמיד להשתמש בשאלות סגורות. שתי סיבות לכך:

1. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מתעניינת בעיקר בעובדות שמבחר התשובות הנוגעות להן ברד-כלל אינו גדול ואינו מסובך. עיון שוב בשאלון הרגיל הקריאה והיבולי שבנספח שחיים.

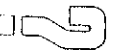
2. גם אם יש הרבה תשובות אפשריות, מעורפים אנשי הלשכה את השאלות הסגורות הנהרות, שכן הן מאפשרות, יותר מהפתוחות, לערוך השוואות בתוך ישראל (בין תגובות נשאלים בשנים שונות) ומחוצה לה (עם ארצות אחרות).

לשימוש בשאלות סגורות לצורך השוואה מסייעת העובדה, שהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה משתמשת בסיווג אחיד בתחומים רבים. יש סיווג אחיד לענפי כלכלה ולמשלח-יד. בסיווג ענפי הכלכלה מתייחסים לפעילות העיקרית של המפעל או למוצר העיקרי שהוא מייצר. בסיווג משלח-יד נחקרת העבודה שעושה המועסק מבלי להתחשב במקצועי שלמר אך אינו עוסק בו כזמן המחקר. יש סיווג של אבחנות רפואיות הניתנות לחולים מאושפזים, המבוסס על זה של ארגון הבריאות העולמי, והוא מאפשר להשוות נתונים מהארץ לנתונים בתוך לארץ.

חכמה קודם שניים מהסדרונות האפשריים של השאלה הפתוחה: הדימונעת מלדשיב עליה, ומתן התשובה הבלטת באותו רגע. כדי להתגבר על סכנות אלה נהגים, לעתים קרובות, לשאול את אותה השאלה גם כשאלה פתוחה וגם כשאלה סגורה.

שאלה 10

- א. עיון שוב בשאלון העמדות שבנספח שחיים. מצא דוגמה שבה שאלה פתוחה מקדימה שאלה סגורה ושחידן באותו נשא.
 ב. מודיע ערוך להקרים את השאלה הפתוחה לשאלה הסגורה, ולא להיפך?
 התשובה בעמוד 102

5.4.4.1.2 שאלה ישירה ושאלת השלכה

שאלה ישירה

שאלה ישירה כשמה כן היא: שואלת את האדם ישירות על עצמו – דעתו, ערכיו, אמונותיו וכדומה. השאלה המקובלת באולנים הן בדרך כלל שאלות ישירות. ואולם, קורה שהבנת השאלה גורמת למרואיין מבוכה, חשש או בושה, ואין הוא מסוגל להשיב עליה תשובה אמינה. במקרים כאלו שוקל החוקר להשתמש בשאלת השלכה.

שאלת השלכה

בשאלת השלכה נשאל המרואיין על אנשים אחרים (דעתיהם, אמונותיהם וכדומה). אך החוקר מניח שתשובותיו משקפות את דעותיו ואמונותיו שלו. שאותן הוא מטיל על אחרים. מניחים גם, שקל לאדם לייחס עמדות לא-פופולריות לזולתו מאשר לייחסן לעצמו.

לפני הבחירות בשנת 1984, שעה שמונחם בנין הסתגר באלם בכיחו, היו הציבור, מומחי הבחירות והפוליטיקאים עסוקים בשאלה, אם הופעה פומבית של מנחם בנין בקריאה לתמור בליכוד עשויה להשפיע על כוונות ההצבעה של הציבור. אפשר היה לנסח שאלה ישורת, שהייתה פונה אל המרואיין כך: "אם מנחם בנין יפנה לציבור בקריאה לתמור בליכוד, האם זה ישפיע על הנטייה שלך להצביע עבור הליכוד – יגדל אותה, וקטין אותה, או לא ישפיע כלל?"

נשאל עלול היה לחשוב, שתשובה חיובית לשאלה כזו (תהיה השפעה) מציגה אותו באור שלילי, ולכן לא היה משוב כדויב גם אם זו התשובה התקפה לגבי. במקרה כזה כדאי היה לנסח את השאלה כשאלת השלכה, שלא הייתה שואלת את המרואיין על עצמו, אלא מייחסת את השאלה לאחרים: "אם מנחם בנין יפנה לציבור בקריאה לתמור בליכוד, האם זה ישפיע על הנטייה הכללית של הציבור להצביע עבור הליכוד – יגדל אותה, וקטין אותה או לא ישפיע עליה כלל?"

השימוש בשאלת השלכה מתבסס, כאמור, על שתי ההנחות האלה:

- א. לאנשים קל יותר להציג את זולתם כאור שאינו מחניף, מאשר את עצמם.
- ב. מאחר שהתגובות הכוללות בתדירות המרואיין הן אלו שלו, ולא של אחרים, הוא ייתן את תגובותיו שלו בשאלת ההשלכה.

בשימוש בשאלות השלכה מתעוררות בעיות בנוגע לתוקף הדנחה השנייה. ייתכן שהמרואיין אינו מכיר את התנגות האחרים או את מחשבותיהם, והן אף בולטות בתודעתו. במקרים כאלו סביר להניח כי תשובותיו יתייחסו באמת לאחרים, ולא בהכרח לעצמו. בתקופה שבה השאלה על השפעת הופעתו של בנין הייתה רלוונטית, רוחה בארץ היעה כי הופעתו של מנחם בנין עשויה למשוך בוחרים אל הליכוד. יש להניח כי בתגובה לשאלה השנייה (שאלת ההשלכה) לא היו המשיבים משליכים את התגובתם שלהם, אלא היו מביעים את היעה לגבי התנגות זולתם, כפי שרווחה אז בארץ.

לפיכך, אין להמליץ מראש להשתמש תמיד בשאלות השלכה כאשר יש חשש לתקופה של התשובה לשאלה הישירה, אלא יש לבחון כל מקרה לגופו. בדוגמה שהבאנו העדיפו לנסות את השאלה הישירה:

שאלה 11

מצא בשאלון העמדות שבנספח שתיים דוגמה לשאלת השלכה. נסח שאלה ישירה המקבילה לה.

102 התישור בבעמוד 102

נבחן עתה שני זוגות של שאלות, שנועדו לעמוד על אחוז הנשים הנישואות שאינן מרווחות לבעלהן את האמת על מחיריהם של מוצרים שהן קונות, ואחוז הנשים המחזיקות קופה פרטית ללא ידיעת הבעל.

זוג השאלות הראשון:

1. כאשר בעלים שואלים את נשותיהן על המחיר ששילמו עבור מוצרים מסוימים, יש נשים שאינן נוהגות לדייק בתשובתן (אומרות בכוונה מחיר נמוך מהמחיר האמיתי); ממה שאת יודעת או שומעת מחברת ומכרת¹, האם תופעה זו מאפיינת נשים רבות או מעטות?
 - רוב הנשים נוהגות כך.
 - במחצית מהנשים נוהגות כך.
 - רק חלק קטן מהנשים נוהגות כך.
 - כמעט ואין נשים שנוהגות כך.
2. ואת, האם בדרך-כלל את מרווחת לבעלך את האמת או לא? כן/לא

זוג השאלות השני:

1. יש נשים הנוהגות להחזיק לעצמן קופה (או חשבון) משלהן: קופה זו משמשת לפטורת שהן אינן מעוניינות לשחק בהן את כן הוג. ממה שאת יודעת או שומעת מחברת ומכרת, האם רוב החברות שלך נוהגות כך או לא? כן/לא
2. ואת, האם את מחזיקה לעצמך קופה או חשבון שבעלך אינו יודע עליהם? כן/לא

השאלה הראשונה בשני זוגות השאלות שלעיל היא שאלת השלכה, והשנייה — ישירה. יש להניח כי נשים רבות לא ירצו להודות בהתנהגות נגדן זו הנבדקת בשאלות הישירות שלעיל.¹ לפיכך במקרים כאלו יש להעריך את שאלת ההשלכה.

כאשר משתמשים בשאלת השלכה בלבד, מתעוררת הבעיה כיצד להסיק מהתשובה שנתן לה המראיין על עמדותיו שלו. תקף ההיסק מהממצאים לתופעה הנחקרת מרונה בקיומן של שתי ההנחות שהצגנו, ולפיכך יש לבדוק הנחות אלו במחקרים מוקדמים. אפשר לחזור על השאלות הנידונות בריאיונות מסוגים שונים: שבו יוצגו שאלות כגון אלו שהצגנו לעיל (שאלת השלכה ושאלה ישירה). ריאיון עוסק שיתקף את ממצאי השאלות המונחית. דרך בדיקה אחרת, המקובלת נשאין אפשרות לבצע ריאיונות עומק. היא להציג את שני הסוגים — השאלה הישירה ושאלת ההשלכה — בנושאים דומים לנושא הנחקר שלגביהם יש פחות הישג להסיק בהשוואת לשאלה הישירה. בדוגמה שלנו אפשר לשאול על ההקצבה שמקבלת האישה במסגרת הקציב המסופח. אם מתברר שמתקבלות אותן תשובות לשאלת ההשלכה ולשאלה הישירה, אפשר להניח שגם בשאלות הישירות. השאלות רק בדרך השלכה. אפשר יהיה להסיק מסקנות תקפות לגבי עמדת המראיין. אם מתברר שיש הבדל בין שאלת ההשלכה לשאלה הישירה, יש סיכוי שגם בשאלה הישירה היה מתקבל הבדל כזה, ולפיכך אי אפשר להסיק משאלת ההשלכה לעמדת המראיין.

4.2

כאשר
ובדומו
מאופיי
א. מו
ב. מו

4.2.1

נעריך ב
ב. 1
בט
—
—
—
2. עב
על
ש

אף-על
כסולם
את ה
לעתים
אפשר
השניד
חלקם
תוקרי
לנשאל
אפשר
במספר
זוגי און
משמיע

אם
היא
ב. ה
עש

נטייה זו תחזיק, כמובן, אם הריאיון נערך בנוכחות הבעל.

5.4.4.2 סולם התשובות

כאשר נשאלים מתבקשים לכטא את הערכתם על אובייקטים, אישים, מעצבים ופרומה, מציגים להם בדרך-כלל שאלה סגורה, שהתשובות האפשריות לה

מאופיינות בשני היבטים:

- א. מתן ציון מספרי לעומת מילולי.
- ב. מתן ציון מוחלט לעומת יחסי.

5.4.4.2.1 ציון מספרי לעומת מילולי

נעין בשתי השאלות הבאות:

1. באיזו מידה אתה מרוצה או לא-מרוצה, כאופן כללי, ממקום עבודתך? (הקף בעיגול את התשובה המתאימה).
 - מרצה בחלט.
 - מרצה.
 - לא-מרוצה.
 - בהחלט לא מרוצה.
2. לפניך סולם בן 9 דרגות. הסולם מציין שביעות-רצון של אדם מסוים ממקום עבודתו: המספר 9 מציין את שביעות-הרצון הגבוהה ביותר שאפשר לחשוב עליה, המספר 1 את שביעות-הרצון הנמוכה ביותר. באיזה שלב אתה חושב שאתה נמצא עכשיו מבחינת שביעות-הרצון שלך ממקום עבודתך?

אף-על-פי שהשאלה הראשונה משהמשתתף בטולם תשובות מילולי ואילו השנייה בטולם תשובות מספרי, בשתיהן המרידה היא בטולם סדר. אין כל מניעה להחליף את המלים במספרים בשאלה הראשונה, ואת המספרים במלים בשאלה השנייה.

לעתים קרובות נהוג להציג מספרים והערכות מילוליות גם יחד. בשאלה הראשונה אפשר היה לרשום את המספרים 1, 2, 3 ו-4 ליד ארבע התשובות, ואילו בשאלה השנייה אפשר היה לרשום ביטויים מילוליים מתאימים ליד כל המספרים או ליד חלקם (בדרך-כלל הקיצוניים והאמצעי).

חוקרים בדרך-כלל מומלצים כנוגע למספר התשובות האפשריות שיש לתת לשאלים בשאלות שהתשובה להן היא בטולם סדר מספרי: חמש תשובות אפשריות, שש, עשר? האם לתת מספר חוגי או אי-חוגי של תשובות אפשריות (כאשר במספר אי-חוגי יכול המשיב לבחור תשובה "אמצעית", "ממוצעת", ואילו במספר חוגי אין מציעים לו תשובה כזאת)? הדעות כאשנה לכך חלוקות והתשובות אינן חד-משמעיות. החוקים הכלליים ביותר הם אלה:

1. אם מעוניינים לחשב מראמים בך שאלות, רצוי לתת לפחות חמש אפשרויות תשובה (המלישה ערכים למשתתף).

2. חובן השאלה משפיע על מספר התשובות דאפשריות: האם הבחנת דקות (בין עשר הדקות, למשל) אפשריות בכלל בהקשר שבו מדובר?

ל
אבקשר ל
בהייר. תן
וכן הלאו

מרואיניני
מהמרואי

ל
אבקשר ל
מנחה ב
מזה הער
השלישי
והחמישי
לשימוש
כרשימה
גולים ס
הגורמים
מכר, שד
החשובי
שיכולים
זה. נציג

כדי ליהג
לעיתים י
מגולת ד
לפניך רי
הוא חש

מדינת יד
יחידים ו
מישיתת
מגשתת
מישיתת
ומיזים ע
מדינת ג
פברל יד

3. עמדתו של החוקר ביחס ל"חשובה הממוצעת" (והדרגה האמצעית) תקיפה אם יערוף מספר זוגי או אי-זוגי של תשובות. אם החוקר מעוניין שכל נבדק יביע עמדה חד-משמעית, ייתן לו מספר זוגי של תשובות אפשריות ולא יאפשר לשום נבדק "לברוח" לאמצע. אם הוא דווקא מעוניין לדעת את מידת האדישות – יבחר מספר אי-זוגי של תשובות.

שאלה 12

האם סולם תשובות מספיק הוא בהכרח סולם סדר? נמק את תשובתך בעזרת דוגמאות משאלון העמדות שבנספח שתיים.

התשובה בעמוד 103

5.4.4.2.2 ציון מוחלט לעומת יחסי

ציון מוחלט: בשיטה זו מבקשים מהנשאל לתת הערכה לכמה גורמים, לכל אחד מהם בנפרד. השאלה הבאה מוליגומה הערכה כזאת.

לפניך 11 ערכים מסודרים בסדר האי"ב. אנא ציין לגבי כל אחד מהם, באיזו מידה הוא חשוב או לא-חשוב בעיניך.

לכל לא	חשוב	חשוב	חשוב	חשוב
חשוב	במידה	במידה	במידה	במידה
מעטה	בינונית	רבה		
4	3	2	1	אהבת המולדת
4	3	2	1	אויש
4	3	2	1	בטחון לאומי
4	3	2	1	השמה עצמית
4	3	2	1	הערכה עצמית
4	3	2	1	חופש
4	3	2	1	חוק וסדר
4	3	2	1	חיים נוחים, שפע
4	3	2	1	קירוב הנאולה
4	3	2	1	שוחרר
4	3	2	1	שלום

בשיטה זו מבקבלים, כאמור, הערכה נפרדת לכל אחד מהגורמים, אולם אין מקבלים בה הערכה יחסית של הגורמים – זה מול זה. יש אמנם חוקרים המנסים להסיק מנתונים כאלה גם על היריגו היחסי של הגורמים השונים בעזרת השוואה בין ההערכות שקיבל כל אחד מהגורמים השונים, אולם ניסיונות אלה בדרך כלל אינם יעילים ואינם תקיפים. אדם יכול לייחס דרגה 4 לפריטים אחדים, ועדיין לחש שהם שונים במידת חשיבותם.

ציון יחסי (franking): בשיטה זו מבקשים מהמראיין לדרג כמה גורמים יחסית זה לזה, לפי קריטריון מסוים. הנח דוגמה: לפניך 11 ערכים מסודרים בסדר האי"ב.

ציון יחסי

אבקשך לעבור על כל הרשימה ולדג אולם לפי סדר חשיבותם כעקרונות מנחים בהי"ך. תן ציון 1 לערך החשוב ביותר עבורך, ציון 2 לערך השני בחשיבותו עבורך, וכן הלאה, עד ציון 10 לערך החשוב בעיניך פחות מכולם.

חוק וסדר	ארכת המולדת
חיים נחים, שפע	אישר
קידום הגאולה	ביטחון לאומי
שחרון	הגשמה עצמית
שלום	הערבה עצמית
	חופש

מראוינים מתקשים לדרג מספר גדול של ערכים. במקרים כאלו מבקשים מהמוראיון לדרג רק כמה מביניהם, למשל את המשת החשובים ביותר.

אבקשך לעבור על הרשימה ולציון מתוכה מהו הערך החשוב ביותר עבורך כעיקרון

מנהה בחי"ך? _____
 מהו הערך השני בחשיבותו עבורך? _____
 השלישי? _____
 הרביעי? _____
 והחמישי? _____

לשימוש בשיטת הדירוג היחסי יש היסרון: הניסיון מעיד כי סדר הצגת הגורמים ברשימה משפיע על הדירוגים; ככל שהגורם מוצג קרוב יותר לחחילת הרשימה, כך גלים סיכויי להיבחר לאחד המקומות הראשונים. השפעה זו של סדר הצגת הגורמים הולכת ומתחזקת ככל שרשימת הגורמים מתארכת. הדבר נובע בעיקר מכך, שהמוראיונים מתעצלים לעבור על הרשימה כולה, ולכן נעצרים בגורמים החשובים שנקרים לראשונה בדרך, מבלי להמשיך ולהתייחס לגורמים אחרים, שיכולים להיות חשובים יותר. החוקרים היפשו דרכים שונות להתמודד עם קושי זה. נציג אותן בטעף 5.4.5.2, הן בכללים לניסוח שאלות.

כדי להנות מפריחתה של כל אחת מהשיטות (הדירוג המוחלט והיחסי) משתמשים לעתים קרובות בשתי השיטות גם יחד. השאלה הבאה מדגימה שימוש כזה:

מגילת העצמאות מונה כמה ערכי יסוד דאמורים לקבוע את דמותה של המדינה. לפניך רשימה של ערכים אלו. לנבי כל אחד מהם אתה מתבקש לציון באיזו מידה הוא חשוב או לא-חשוב בעיניך.

לא כלל לא	חשוב	חשוב	חשוב	חשוב
חשוב	במידה	במידה	במידה	חשוב
מעטה	בינונית	בינונית	בינונית	מעטה
4	3	2	1	
4	3	2	1	
4	3	2	1	
4	3	2	1	
4	3	2	1	

מדינה יחודית, פתוחה לעליות
 יהודים ולקניון גלויות.
 מיטתת על יסודות המצוינות.
 מיטתת על יסודות הערך.
 מיטתת על יסודות השלום.
 תקיים שחרון ומיית חברתי
 ומדיע גמור לכל אוהדה בלי
 תכל דת, מע ומין.

(טען)
דאפּ

חשוב	חשוב	חשוב	כלל לא
רבה	פינונית	במידה	במידה
		מעטה	חשוב

4	3	2	1	תבטיה חופש דת ומעפון. תבטיה חופש לשון, חינוך ותרבות.
4	3	2	1	תשגור על המקומות הקדושים של כל הדתות.
4	3	2	1	תחיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות.

מחוך רשימת הערכים שלעיל:

מהו הערך החשוב ביותר בעיניך? _____

מהו הערך השני בחשיבותו? _____

והשלישי? _____

והרביעי? _____

והחמישי? _____

מעא בשאלון העמדות שבנספח שתיים דוגמה לוגו שאלות שהראשונה שבהן
מבקשת דירוג מוחלט והשנייה — דירוג יחסי.

לעיתים מעוניין עורך הסקר גם ברירוג המוחלט וגם ברירוג היחסי, ומנתח את
התשובות לשתי השאלות. כך נעשה בשאלון העמדות המוצג בנספח שתיים,
בשאלות 13 ו-14. התונים שנתקבלו משאלות 13 ו-14 עובדו ונתחו לפי המספרים
בטורגיים שמשמאל לשאלה (אלו הן הוראות לקלדנית כיצד להזין את הנתונים
למחשב). לעתים קרובות יותר השאלה עם הדירוג המוחלט נעדרה רק לשרת את
שאלת הדירוג היחסי, ומבטוחה שהשאל ייתן דעתו על כל אלמנט לפני שהוא
מדרג את כולם. במקרה כזה הנתונים המתקבלים משאלת הדירוג המוחלט אינם
מעובדים כלל. שאלה 7 בשאלון העמדות שבנספח שתיים היא דוגמה למצב כזה,
ואננם אין בצדה מספרים בטורגיים.

על משמעותם של מספרים אלו
נרין בסעיף 5.4.6.2

5.4.5 ניסוח השאלות

עד כה רנו בטוגי השאלות. בסעיפים הבאים נדון בנטוח השאלות ונציג אתהכללים
המנחים אותן. כללים אלו טעוץ להתמודד עם גודמים העלולים לפגוע בתוקף
השאלות ובמהדומותן, כלומר — לגרום לחטיה בהן. תחילה נרין נגדמים הללו

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46

(סעיף 5.4.5.1) ואחר-כך נציג כללים לניסוח שאלות שמטרתם להתגבר על החטיות
ראפשריות (סעיף 5.4.5.2).

שני כמרים. דומיניקני וישועי, דני בסוניה, האם טטא הוא לעשן ולהתפלל בעת
וכעונה אחת. משלא הגיעו להסכמה פנה כל אחד מהם להתייעץ עם הממונה
עליו. בעבור שבעי חזרו ותפגשו.
אמר הדומיניקני: "רבן, מה אמר לך הממונה עליך?"
השיב הישועי: "הוא אמר שזה בסדר."
"צמור", השיב הדומיניקני, "הממונה עלי אמר שזהו טטא."
שאל הישועי: "מה שאלת את הממונה עליך?"
השיב הדומיניקני: "שאלתי אותו אם מותר לעשן בזמן התפילה."
"עבשו אני מבין," אמר הישועי, "אני שאלתי את הממונה עלי אם מותר להתפלל
חך כדי עישון".
(Sudman & Bradburn, 1983)

5.4.5.1 סוגי חטיות

בסעיף 5.4.3 ציינו את הדרישות מהשאלן, בין השאר נאמר, כי השאלות צריכות
להיות תקופות וההזמנות. בסעיף זה נדון בגורמים שעלולים לפגוע בתוקף
ובמדיעמנות.

התוקף והמדיעמנות של שאלות יכולים להיפגע בגלל חטיות מכמה סוגים:

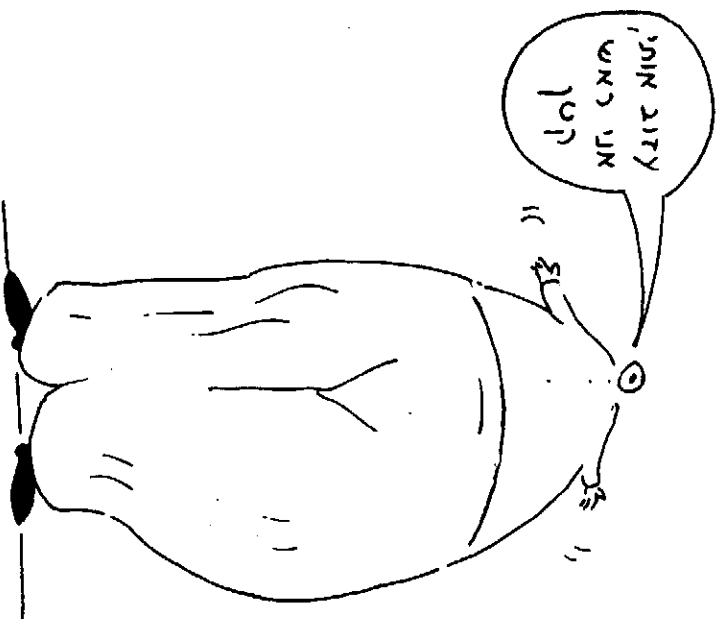
- חטיות שמקורן במראוין — על כך נדון בסעיף 5.4.5.1.1.
- חטיות שמקורן בניסוח השאלות — על כך נדון בסעיף 5.4.5.1.2.
- חטיות שמקורן בפירוש התוצאות. הכוונה לנטייה להסיק מרמה אחת —
עמדות ונכונות לפעולה, לרמה אחרת — התנהגות צפויה. כאמור, אין זו בעיה
של השאלות אלא של פירוש הממצאים. אולם, מאחר שניסוח שאלה כהלכה
יכול להקטין את הטעות בפירושה, נציג גם בעיה זו והדרכים להתגבר עליה
בסעיף 5.4.5.1.3.

מלבד החטיות שלעיל ישנן גם חטיות שמקורן במראוין, אך עליון נדון בנפרד בפרק
5.5.

דעגת החטיות לפי מקורותיהן היא במידה מסוימת מאולצת. שכן יש בוודאי חטיות
שאפשר לייחסן ליותר ממקור אחד.

5.4.5.1.1 חטיות שמקורן במראוין

א. הערך המגיע, חוסר עניין ועייפות
יש חשש, שבגלל העדר הנעה להשיב לשאלות, העדר עניין או עייפות, ימראו
המראווינים את השאלות קריאה שטחית, או יתחמקו באמצעות תשובות כמו
"אנני יודע", "לא החלטתי" ודומיות.

שאלה 13

אילו מתישאלות פגיעות יותר לחוסר מדימונה מסיבות אלה – שאלות הנמצאות בתחילת השאלון או שאלות הנמצאות בסופו?

התשובה בעמוד 103

ב. רציות חברתית

הצורך להיראות "נסדר" לפי הקריטריונים המקובלים בקבוצת ההתייחסות של הפרט הוא מניע פסיכולוגי חזק, הנקרא "רציות חברתית". צורך זה עלול לגרום להטיות מסויגים שונים במעובות המראיות:

1. הנטייה שלא להודות בהתנהגות או בדעה שאינה מקובלת. לדוגמה, קשה להניח שנקבל מכל המרואיינים תשובות תקפות לשאלות כמו: "האם אתה נוהג להעתיק במחשבתך?" או: "האם הישפעת מתעמלת הבהירות של המפעלות?"
2. הנטייה להסכים עם טענה הנטושת בצורה חזונית או מוצגת במקובלת, למשל: "רוב נבחרי העם חושבים כי יש להעניש באמצעים חריפים כל מי שמסרב לשרת כלבנון. האם אתה מסכים או מתנגד לדעה זו?"
3. אי נכונות להודות בכוררת, למשל: "כמה ספרים קראת בחצי השנה האחרונה?" "המועצה הלאומית למניעה תאונות דרכים יצאה בקריאה להשתמש בחגורת בטיחות גם בשטח עירוני, האם שמעת או לא שמעת על קריאה זו?" "האם שמעת או לא שמעת שעייריית תל-אביב ביצעה בעיר כל אחת מהפעולות הבאות?"

ג. אפקט ההילה

לעתים קרובות השאלות בהקנות נשא או תופעה מסוימת מכמה זוויות, כך, למשל, אפשר למדוד דימוי של אובייקט מסוים בהיבטים אחרים, כמו בשאלה שלהלן:

רציות חברתית –
social desirability

יש
ה
על
לה
ט
ה
ל
לה
א
א
נ
א
ל
ל
נ
ה
נ
נ
נ
נ

לפניך סולמות בני 7 דרגות, המתארים תכונות שונות של אנשים. דרגה 1 מציינת תכונה מסוימת חריגה 7 את היפוכה. למשל, דרגה 1 מציינת שהאדם חרוץ מאוד ודרגה 7 – שהאדם עצלן מאוד. דרגה 4 מציינת את האמצע – לא חרוץ ולא עצלן. דרג בבקשה את רוב האשכנזים בטולמות אלו. כך, למשל, אם אתה חושב שרוב האשכנזים הם חרצים מאוד, תן ציון 1 בסולם זה, ואם אתה חושב שהם עצלנים מאוד, תן ציון 7. אם הם חרצים, אך לא במיוחד, תן ציון 2 או 3. אם הם עצלנים, אך לא במיוחד, תן ציון 5 או 6, ואם הם אינם חרצים ואינם עצלנים, תן ציון 4.

עצלן	1	2	3	4	5	6	7
לא-חרוץ	1	2	3	4	5	6	7
לא-נעים	1	2	3	4	5	6	7
לא-אלים	1	2	3	4	5	6	7
חסר השכלה	1	2	3	4	5	6	7
טיפש	1	2	3	4	5	6	7
קליל	1	2	3	4	5	6	7
עני	1	2	3	4	5	6	7
קר בגשוחי	1	2	3	4	5	6	7
תלתי	1	2	3	4	5	6	7
עומד על שליו	1	2	3	4	5	6	7
גם רחם	1	2	3	4	5	6	7
פרימטיבי, נחשל	1	2	3	4	5	6	7
קיצוני	1	2	3	4	5	6	7

אפקט ההילה –

halo effect

ישור יש מתאם גבוה בין תגובות הנבדקים בהיבטים השונים (למשל, הדימוי של אשכנזי הוא שלילי ברוב ההיבטים), יכול הדבר לנבוע לא רק מדעתו הכנה של שאל על האובייקט, אלא גם (או רק) מאפקט ההילה – מהנטייה להכליל טובה לשאלה אחת על תגובה לשאלה אחרת. ייחוס תכונה שלילית לאשכנזי בט הראשון יכול להשפיע על מראיינים מסוימים לתת לאשכנזים תווית שלילית כללית, ובהתאם לכך לייחס להם תכונות שליליות גם בהיבטים האחרים. מה לכך, הבעת העמדה של המראייין כלפי הדמוקרטיה בתחום אחד של החיים ה להשפיע על עמדתו כלפיה גם בתחומים אחרים.

אפקט ההילה יכול להתרחש לא רק בתוך שאלה אחת (דמתייחסת להיבטים אחד אלא גם בין שאלות המתיחסות לנושאים קרובים.*

פיה להעדיף בזיון מסוים של סולם התשובות

התשובות האפשריות לשאלה מבטאות לפחות סולם סדר, הן מוצגות בדרך-יחד עולה או יורד. יש מראיינים הנטים לענות כפיון קבוע או בעצמה יש כמה נטיות כאלה:

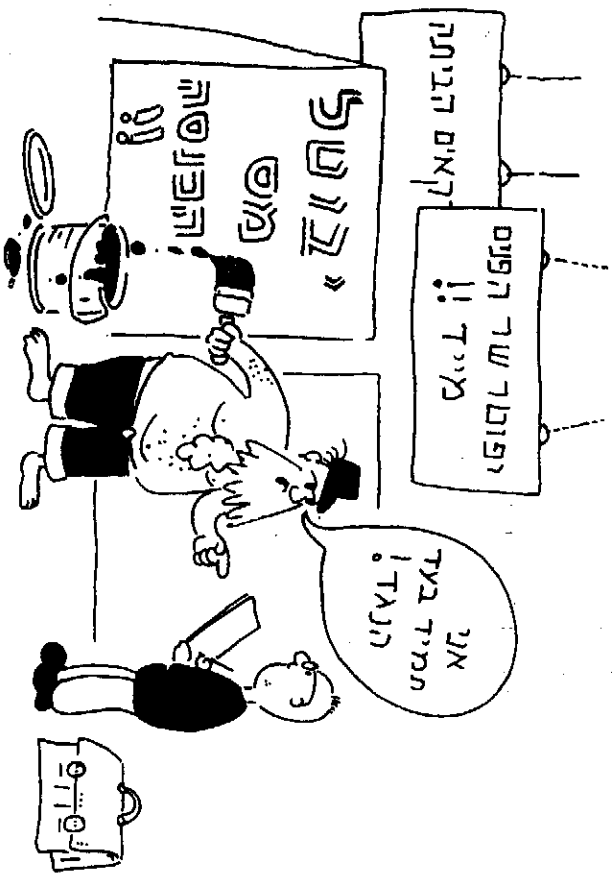
הפת הערכים הקיצוניים של סולם התשובות.

עשית מוקיטת עמדה בדרה ו"ברחה" למרכז ("בינוני", "ככה-ככה", לא ולא רע", "אני מסופק").

ה לענות תמיד בחיוב (אומרי "כן").

ה לענות תמיד בשלילה (אומרי "לא").

* נסוי ונדון בכך בסעיף 5.4.5.2.
העסק בכללים לניסוח שאלות.

כל אחת מהנהגות הללו מביאה למתאמים נבחרים בין השאלות, שאינם משקפים מעצמות אמיתיות.

ד. השפעת סדר התשובות בהבדל מההשגה הקודמת (ד), הנובעת מחופן התשובות, נובעת הטעה זו ממקומן בסולם. יש מראויינים הנטוים לבחור את התשובות הראשונות. בעיה זו בולטת במיוחד כאשר המראויין מתבקש לדרג כמה פריטים לפי קנה-מידה מסוים (ראה טעיף 5.4.4.2.2).

ו. הקושי להתמודד עם שאלות המנוסחות על דרך השלילה נעוץ בשאלה הבאה:

האם אתם מסכים או מתנגד לקביעות הבאות:

- אין לאפשר לחברי קבוצות פוליטיות קיצוניות להופיע בטלוויזיה.
- אין לאפשר לחברי קבוצות פוליטיות קיצוניות ללמוד באוניברסיטאות.

ההסכמה עם הקביעות הללו היא הסכמה עם טענה המנוסחת על דרך השלילה. שלילת הקביעות הללו היא שלילת השלילה. מחקרים מראים כי למראויינים קשה להתמודד עם שאלות כאלו.

5.4.5.1.2 הטיות שמקורן בניסוח השאלות

א. אי-בהירות השאלה
 תנאי הכרחי לשאלה תקפה הוא, שתהיה לה אותה משמעות בעיני כל המראויינים. ניסוחים מעורפלים גורמים לשונות רבה בתגובות, שונות שהיא כהחזנת "רעש". שונות רבה איננה תופעה שלילית כאשר מקורה בהבדלים בינאישיים בתגובות לאותה שאלה, אבל היא מפרעה כאשר היא נובעת מכך שמשייבים שונים הבנת אחרת את אותה השאלה, ובעצם השיבו על שאלות שונות.

הגורמים לאי-בהירות של שאלה הם שניים: ניסוח מעורפל של שאלות ושימוש בשאלה רב-היבטית.

ניסוח מעורפל

ספרו על אמנות ניסוח השאלות מציג פיין (Payne, 1951) רשימת מילים ברחות בשפה, שפירושן רב-משמעי. למשל, most (האם הכוונה לרוב של 55% של 90%?), או probable (סוכר של 0.3 או 0.7 או כל סוכר אחר). יש גם מילים ארוכה נראת חוד-משמעיות, אך מתברר שיש לזן יותר ממשמעות אחת, והאם יש לך ביטוח-חיים? — השאלה אינה ברורה בגלל עמימות סתם-חיים. יש ביטוח בחברת ביטוח, יש ביטוח בקופת-גמל ויש חברים בהגנה לשאלה זו יש ליצפות שחלק מהאנשים יתייחסו לסוג ביטוח-חיים וחלקם — לסוגי ביטוח אחרים.

מזה נוספת לשאלה שאיננה ברורה בגלל מונח רב-משמעי:

לדעתך, סיכויים טובים יותר להגיע להישגים בכל אחד מהתחומים — לבני ערות המזרח או לאשכנזים? אם אין, לדעתך, הכרל בין של בני הערות השונות, בחר את השובה 3.

לאשכנזים	לבני ערות המזרח			
	אין	אין		
סיכויים הרבה יותר טובים	סיכויים יותר טובים	הכרל	סיכויים יותר טובים	סיכויים יותר טובים
5	4	3	2	1
5	4	3	2	1
5	4	3	2	1
5	4	3	2	1
5	4	3	2	1

הזו היא סיכויים, ואפשר לפרש אותה בשני מובנים: (א) אוישי או כשורים, ואז השאלה היא, לכני איזו עדה יש סיכויים כהנאי סכונה, ואז השאלה היא, אם תנאי כאחתה מידה לכני שתי העדות להגיע להישגים.

המדגים בספרו כיצד מושגים שכיחים בסקרים מתפרשים כי שונים. היא טוען, שמשיבים נחננים למונחים כלליים הז של מחבר השאלון, ונחרים בפירושים המתאימים

לללת כמה שאלות או כמה טיעונים. דוגמה לשאלה דר-

השירותים, שרוב המשפחות צריכות להחליט אם לרכשם, כי כל מוצר או שירות ציין בבקשה, מי במשפחתך קובע את, ומי קובע מהו הסכום המרבי שיוקדש לקנייה?

1. הטיה שמקורה בנוסח השאלה

הטיה מסוג זה יכולה להיגרם מכמה סיבות:

- (א) הצגת צד אחד כנורמטיבי או ייחוס דעה מסוימת לאישיות פופולרית. למשל: "רוב הצביור חושב ש... האם אתה מסכים או מונוג לדעתו?"
- (ב) הצגת צד אחד של המשפט בנוסח השאלה. שאלה כמו: "באיו מידה אתה שבע-רצון מ...?" עלולה ליצור את הרשם, שהחוקר מניח שיש שביעות-רצון והוא רק בוחק את רמתה. קבלת הנחה זו עלולה להטות את התשובות.

- (ג) הבלטת גורם מסוים בנוסח השאלה, כמו: "אם חבר הכנסת א יפרש מרשימתו ייקים רשימה נפרדת, האם תצביע או לא תצביע עבורו?" שאלה כזאת פסלה משום שהיא מבליטה את הרשימה שבוודך לעומת הרשימות האחרות.

- (ד) שימוש במושגים בעלי ערך חיוני או שלילי גבוה או מטען רגשי גבוה. למושג "דמוקרטיה, למשל, יש ערך חיוני גבוה. בשאלה על עמדתך כלפי הדמוקרטיה יהיו אנשים שיענו כי אסור לפנות בדמוקרטיה רק משום הערך החיוני שיש למושג זה. ואננם, במחקר שנעשה בארץ (צמח וצין, 1984) נמצא, כי התשובות לשאלות המוכרות את המלה "דמוקרטיה ("כדי שאפשר יהיה לשלול זכויות אזרחיות מערכים, האם מותר לעצמם את הדמוקרטיה או לא?") מצביעות על נאמנות רבה יותר לערכים דמוקרטיים מאשר שאלות חלופיות שבהן המלה "דמוקרטיה אינה מוזכרת ("אם יהודי, שופרון וחבל עדה יסופחו למדינת ישראל, האם יש לתת לערביי השטחים זכויות הצבעה לכנסת, אָן לא?").

2. הטיה שמקורה בנוסח התשובות

הגורמים להטיה מסוג זה הם:

- (א) העדר איוון בתשובות. נכון, למשל, את השאלה הבאה:

באיו מידה אתה מרצה מהתכנן העיקר שעמו אתה עובד?

- מרצה בהחלט
- מרצה
- מרצה במידה מסוימת
- לא מרצה
- בהחלט לא מרצה.

טולם תשובות זה מטה את הכף לכיוון שביעות-הרצון: העובדה ששלוש תשובות מתארות רמות שונות של שביעות-רצון, ורק שתיים — אי-שביעות-רצון, מגדילה את הסיכויים שהתשובה תהיה חיובית.

בעיה מיוחדת של חוסר איוון מתעוררת כאשר נבדקת הפופולריות והחסיית של גורמים כמו אישים או מפלגות. נכון, למשל, את השאלה הבאה:

מי מבין האישים הבאים מתאים ביותר, לדעתך, לכהן בתפקיד ראש-ממשלה:

1. יצחק שמיר.
2. שמעון פרס.
3. אריאל שרון.
4. יצחק רבין.
5. יצחק נבון.
6. משה ארנס.
7. דוד לוי.
8. אישיות אחרת. איוון:

5.2.1.

בחינת שמות המועמדים מראה כי מבין שבעת האישים נמוגים ארבעה עם הליכוד ושלושה עם המערך. הטיה כזו כסולם התשובות יכולה להשפיע בשתי דרכים על הממצאים המתקבלים מהתגובות לשאלה זו. האחת – אם רוצים לבחון את הפופולריות הכללית של מנהיגי הליכוד לעומת זו של מנהיגי המערך, חוסר האיזון ברשימה עלול להטות את הכף לכיוון מנהיגי הליכוד. השנייה – אם נרצה להשוות את הפופולריות של אחד מאישי המערך (למשל שמעון הלויכד) למשל יצחק שמיר) לזו של אחד מאישי המערך (למשל שמעון פרס) תוטה הכף, כשל חוסר האיזון שלעיל, לטובת מנהיגי המערך. הכיצד? מנחהים כי תומכי המערך ייטו לבחור באחד מאישי המערך וקולותיהם יתחלקו בין שלושה אישים; לעומת זאת, תומכי הליכוד ייטו לבחור באחד מאישי הליכוד וקולותיהם יתחלקו בין ארבעה אישים.

2. סדר הצגת התשובות. ראינו בסעיף 5.4.4.2.2, כי סדר הצגת התשובות האפשריות עלול להטות את הממצאים. מרווינים יכולים להיחפס לתשובה הראשונה שקרובה לעמדתם ברשימת התשובות, ולא לבדוק את התשובות האחרות. שאמנם מופיעות מאוחר יותר ברשימת התשובות, אך הן קולעות יותר לדעתם.

5.4.5.1.3 הטיות שמקורן בקשר רופף בין עמדות להתנהגות

בין מטרות הסקר מנינו את הניסיון לחזות התנהגות צפויה (ראה סעיף 5.1.2). השאלון יכול לבדוק רק עמדות וכוונות לפעולה, והחוקר מנסה ללמוד מזה ההתנהגות הצפויה. כמו כן ציינו, כי הספרות הדנה בקשר שבין דעות להתנהגות המתבקשת מזה, מציגה ממצאים רבים המביאים לידי מסקנה, שאין לדאוג קש'ל זה כמובן מאליו. דעת אינן משקפת בהכרח את ההתנהגות, וגם שאלות הבודקות נכונות לפעולה עלולות לטעות בניבוי ההתנהגות. סיבה עיקרית לקשר הרופף הזה היא, שההתנהגות מושפעת גם מנורמי מצב. שאינם קיימים בעת מדידת העמדות או הכוונות לפעולה.

5.4.5.2 כללים לניסוח שאלות

להלן נפרט כללים אחרים לניסוח שאלות. הקפדה על כללים אלו מסייעת להתמודד עם מקורות הדתיה שהוכרנו בסעיף 5.4.5.1, ומגדילה את מהימנות השאלות ואת תקיפן.

הכללים הללו אינם מאוורגים לפי שלישות מקורות הדתיה שמונינו בסעיף הקודם, שכן אותו ככל יכול לטייע להמחדד עם הטיות מכמה סוגים. כדי להקל עליך, החלמדי, מיינו את הכללים לשלוש קטגוריות: כללים הנוגעים לניסוח השאלה, כללים באשר לניסוח התשובות וכללים אחרים. בסופם נציג טבלה מסכמת, שתקשר בין מקורות הדתיה לבין הכללים השונים.

יש לזכור, שבכל סקר מחשוררות בעיות ספציפיות לנשא הנחקר בו. כדי להתגבר על בעיות אלה יהיה על החוקר למצוא פתרונות שבתלכם אינם מזכירים כאן.

5.4.5.2.1 כללים לניסוח השאלה

א. ניסוח בהיג

כדי לנסח שאלה בהיריות, יש להקפיד על הכללים האלה:

1. להימנע משימוש במלים שיש להן יותר ממשמעות אחת, או להוסיף הגדרה אופרטיבית כאשר המושג עלול להיות עמום. את השאלה "למי יש סוכריים טובים יותר להגיע להישגים בכל אחד מהתחומים הבאים" מוטב להחליף בשתי שאלות: (א) "למי יש הכשרים והתכונות המתאימים ביותר כדי להגיע להישגים בכל אחד מהתחומים הבאים", (ב) "למי ניתנות הזדמנויות טובות יותר להגיע להישגים בכל אחד מהתחומים הבאים".
 2. לודא שהשאלה מתייחסת להיבט אחד בלבד. במקום השאלה שהתייחסה בו ומנית להיבט "מי מחליט אם לקנות" ולהיבט "מי מחליט מהו הסכום המרבי שיוקדש למטרה", יש להציג שתי שאלות נפרדות: (א) מי במשפחתך קובע בדרך-כלל אם לקנות או לא לקנות את המוצר או השירות? (ב) מי בדרך-כלל מחליט מהו הסכום המרבי שיוקדש לקנייה?
- כדרך-כלל עדיף ששאלה תתייחס רק להיבט אחד (נטשא אחד). עם זאת, יש נסיבות שבהן הכלל הזה אינו מחייב ויש חוקרים המעדיפים דווקא את השאלה החד-היבטית (כפי שנטראה בתשובה לשאלה 14).

שאלה 14

במחקר שערך מכון גאלופ בינואר 1951 נשאלה השאלה הזאת: "דאם, לדעתך, ארצות-הברית טעתה בהחליטה להגן על קוריאה, או לא? שאלה דומה נשאלה בסקר של המכון למחקר לעת-הקהל הלאומית באותו חודש: "דאם, לדעתך, ארצות-הברית צדקה או לא צדקה כאשר שיגרה גזזים אמריקנים כדי לעצור את חזרת הקומוניסטים לדרום קוריאה?"

לפניך התפלגות התשובות לשתי השאלות:

המרכז למחקר דעת- הקהל הלאומית	מכון גאלופ
ארד"ב לא צדקה	49%
ארד"ב צדקה	38%
לא יודע	13%
36%	
55%	
9%	

- א. הסבר מדוע, לדעתך, המקבל ההבדל בהתפלגות התשובות?
 - ב. מהו הצידוק לנטח הראשון ומהו הצידוק לנטח השני?
- התשובה בעמוד 103

ב. הימנעות משימוש במלים ובומושגים בעלי מטען ערכי או רגשי יש לתרגם מושגים בעלי מטען ערכי או רגשי למונחים אופרטיבוליים נייטרליים. במקום השאלה "יש אנשים הסבורים שהמצב כיום מחייב לבטל את הדמוקרטיה בישראל ולהנהיג משטר דיקטטורי", עדיף הנוסח: "יש אנשים הסבורים שהמצב כיום מחייב לפזר את הכנסת ולמנות במקומה אדם או אנשים חוקים".

ג. הימנעות מהבלטת גורם אחד לעומת האחרים

כאשר דיברנו על העוצמת שמקורן בנוסח השאלה, הצגנו את הדוגמה הבאה: "אם חבר כנסת יפרוש מרשימתו ויקים רשימה נפרדת, דאם תצביע עבורו?" ראינו כי

בחוברת 1, כאשר רני כמורה האופרטיבולית, ציני שבוחר הדיק הוא צמצום המשמעות. יתר על כן, הוברט שבוךק לכמה הגדרות אופרטיבוליות לאותו מונח כדי לנסות ולמנע אתו.

- ה. הזמ
הסניכה
5.4.5.1.1
ג. מתן
נעוין בע
כי חלק
הממשל
ב"כרוח
לנסח א
אפשר
ריונו?
על תנו
ש. ה
זאת ב

5.2.2

- א. ה
התשנ
ומיעני
ר. 1
ב. 2
ג. 3
ד. 4
ה. 5
ו. 6
ז. 7
ח. 8
ט. 9
י. 10

הפסול בשאלה זו הוא בהבלטת רשימה אחת לעומת אחרות. אין צורך למנות הבלטה כזאת להלוטין, אך אפשר לצמצמה בעזרת סדרת שאלות, כגון:
— "לוא התקיימו הבחירות לכנסת הזוים, עבור איזו רשימה היית מצביע?"
— "אם חבר הכנסת X יפרוש מרשימתו ויקים רשימה עצמאית, שאר הרשימות יישארו כמו שהן, עבור איזו רשימה תצביע?"

ד. איזון בין החלופות המופיעות בנוסח השאלה והימנעות מהצגתן כנורמה כאשר השאלה מציעה כמה תשובות אפשריות, יש לדאוג שבנוסח השאלה יופיעו כל החלופות או אף אחת מהן (במקרה שהחוקר מסתפק בהצגתן בסולם התשובות בלבד). כך, למשל, בשאלה הבחיקת שביעות-רצון מגורם מסוים, יש לשאול: "האם אתה שבע-רצון או אינך שבע-רצון מ...". כלל זה חשוב במיוחד כאשר אחת החלופות מקובלת יותר בחברה. במקרה כזה יש לוודא שבנוסח השאלה יהיה איות בין התגובה המקובלת לבין זו שאינה מקובלת, למשל "יש אנשים החושבים ש... ריש אנשים החושבים ש... מה דעתך איתה?"

שאלה 15

בשנת 1941 ערך חוקר אמריקני (Segal, 1941) מחקר שבו שאל את השאלה שלפניך באחד משיגי הניסוחים האלה:

- האם, לדעתך, צריכה ארצות-הברית להחזיר לשאת כציבור נאומים נגד הדמוקרטיה?
- האם, לדעתך, צריכה ארצות-הברית לאסור לשאת כציבור נאומים נגד הדמוקרטיה?
- א. ענה על שני הניסוחים כאילו היית מרואיין. האם השפיע הנוסח על אופן תגובתך? אם כן, הסבר באיזה אופן.
- ב. האם נראה לך שהתפלגות התשובות לשתי השאלות תהיה זהה או שונה? מדוע?
- ג. באיזה נוסח היית מעדיף לחוקר להשתמש? אם אף אחד מהם אינו נראה לך, הצע נוסח אחר.

התשובה בעמוד 103

ה. הימנעות מהצגת דעה מסוימת כנורמה או מניחות דעה לאישיות או לקבוצה פופולרית

יש להימנע משאלות מחדג הזה: "יודג הציבור הישראלי מאמין ש... מה דעתך שלך?", "ראש הממשלה טען כי... מה דעתך שלך?". לעתים החוקר רוצה להקל על המרואיין להזדהות בהתנהגות שאינה מקובלת בחברה, ואז הוא יוצר הטרה מכונה (על כך נדון בתת-הסעיף 5.4.5.2.3).

שאלה 16

במחקר שערך מכון גאלופ בשנת 1974 על עמדות כלפי הפלוג, נשאלה, בין השאר, השאלה הזאת: "כית המשפט העליון של ארצות-הברית ספק, שאישה יכולה לפנות לרופא כדי להפסיק הורית ככל זמן שהוא במשך שלושת החודשים הראשונים להירית. האם אתה בעד או נגד פסיקה זו?"
התוצאות שנתקבלו הן אלה:

- בעד: 47%, נגד: 44%, אין דעה: 9%
א. מה הכעיה בנוסח שאלה שבודה?
ב. איך השפעה מכר התפלגות התשובות?
ג. הצע נוסח אחר.

התשובה בעמוד 104

1. הימנעות ככל האפשר מניסוח שאלות על דרך השלילה
 הטיבה לכך היא הקושי של אנשים להפין שאלות כאלו, כמפורט בתת-הסעיף
 15.4.5.1.1.

2. מתן אפשרות למרואיין להודות כי אינו יודע להשיב
 נעוץ בשאלה הבאה: "מה דעתך על תגובת ראש-הממשלה לחכנית רייגן?" ייתכן
 כי חלק מהמרואיינים אינם יודעים מהי חכנית רייגן או מה הייתה תגובת ראש-
 הממשלה לחכנית זו. עקב הרציות החברתית הם עלולים להימנע מלהודות
 ב"בוררותם" זו, ולתת תשובה מבלי שתהיה להם כל רעה בנידון. במקרים כאלו מוטב
 לנסח את השאלה כך שתתקבל תשובה תקפה מבלי שיהיה צורך להודות בבורות.
 אפשר, למשל, לשאול: "האם יש לך רעה על תגובת ראש-הממשלה לחכנית
 רייגן?" ולהפנות את המרואיינים שדשיבו בחיוב אל השאלה העוקבת: "מה דעתך
 על תגובת ראש-הממשלה לחכנית רייגן?"

3. שימוש בשאלות קצרות ככל האפשר
 ואת כחנאי שעומדים גם בכללים האחרים.

5.4.5.2.2 כללים לניסוח התשובות

א. סגירה נכונה של השאלות
 התשובות לשאלה הסגורה צריכות לכלול אחרי שלוש תנאים: רלוונטיות, זרות
 ומיצוי.

1. רלוונטיות

כל התשובות האפשריות צריכות להיות רלוונטיות לנוסח השאלה ולגעת
 באותו היבט. נבדוק את השאלה הבאה ואת התשובות האפשריות עבודה:

כל עוד אין פתרון לטווח הארוך לבעיית יהודה, שומרין וחבל עזה, האם אתה
 סבור שיש להרחיב את זכויות האזרח של תושבי השטחים, לצמצם את
 זכויותיהם, או להשאיר את המצב כמו שהוא? (עבור על כל התשובות
 האפשריות לפני שתשיב.)

- להרחיב את זכויות האזרח.
- להשאיר את המצב כמו שהוא.
- לצמצם את זכויות האזרח.
- לעשות כל מאמץ למצוא פתרון זמני שלא ישרר בעיה זו.
- לאפשר לתושבי השטחים להשתתף בבחירות לכנסת.

התשובה הרכיבית אינה רלוונטית לשאלה, ולכן אין לכלול אותה בין
 התשובות האפשריות. התשובה המימטית אמנם רלוונטית, אך אינה נוגעת
 להיבט שבשאלה. הדיבט הוא השינויים בזכויות — הרחבתן, צמצומן או
 השארתן כמות שהן. התשובה החמישית מלכדת על אחת הדרכים להרחיב את
 הזכויות.

2. זרות

התשובות צריכות להיות זרות זו לזו (אלא אם כן החוקר מאפשר למרואיין
 לבחור תשובות אחדות). נתייחס לשאלה הבאה:

לפניך שלוש הצעות לגבי הפתרתנות לטווח הארוך של בעיית יהודה, שומרין
 וחבל עזה. קרא את שלוש האפשרויות וציין עם איזו מדון אתה מסכים ביותר.

שמירת איוון בין התשובות האפשריות

שדרוש איוון בין האפשרויות כאשר הן מופיעות בשאלה עצמה, כך הוא חרוש ברגנות בתשובות המתעטת לבחירה. בשתי השאלות הבאות יש איוון טוב; אשונה – בין מתעמלי הלכוח והמערך, בשנייה – בין הערכה חיובית לשלילית.

מבין האישים הבאים מתאים ביותר לבחן בתפקיד ראש-הממשלה?

- שמעון פרס.
- יצחק שמיר.
- יצחק רבין.
- אריאל שרון.
- יצחק נבון.
- דוד לוי.
- אישיות אחרת. איוון _____

ה ציף חיתך לדרך טיפולה של ממשלת ישראל בכלל בעיות המדינה?

- טוב מאוד.
- טוב.
- לא טוב.
- בהחלט לא טוב.

המנעות מהצגת התשובה "לא יודע"

על-פי שמוראיון חש לעתים שאינו יודע את התשובה לשאלה מסוימת, אין זה כלליל תשובת "איני יודע" במאגר התשובות שמציגים לו. הדבר עלול לפתוחו שומט ממתן תשובה גם כאשר יש לו דעה בנרדן. עם זאת, יש לתת למראיין אות מפורשות כיצד לסמן תגובה כזאת כאשר המראיין יחם אותה.

פריסת הסולם על-פני מספר רב של דרגות

שן סולם התשובות הוא סולם סדר, והמראיין צינים נוטים להעריך ערכים קיצוניים, במת פתרונות: כאשר הסולם הוא מספרי, יכול החוקר לננות סולם בן וו דרגות; שן הסולם מילולי, עליו לנסח ביטויים המתארים את הדרגות הביניים. את הסולם ציוד, לפעמים, אף פעם" אפשר להרחיב כך: "תמיד, כמעט תמיד, לעתים קרובות, עמים, לעתים רחוקות, כמעט אף-פעם, אף פעם".

לשן זה מתעוררת השאלה, האם לתת בין התשובות את האפשרות האמצעית? שהיא הפחות מחויבת, ולכן ייטו רבים לבחור בה. שומן ופרסר Schuman & Presser, הראו, שהוספת האפשרות האמצעית אמנם הקטינה

את אחוז הכוחות בעמדות הברורות כמון בעד זמנך, אך לא שיומנה את היותם כמון שרתי העמדות הללו.

ה. מתוך ערכים מגולגלים לערכים המספריים
 סולם תשובות מספרי בלבד עלול לגרום לנבדקים להתבלבל בנוגע למשמעות קוטבי הטולם (הזאם ו פירושו "המוד" או "אף פעם"), ובכך להגדיל את שונות התגובות באופן מלאכותי. משום כך עדיף תמיד להצמיד, לפחות לערכים הקיצוניים, גם ביטויים מגולגלים.

ו. התגברות על השפעת סדר הצגת התשובות

1. הצגת הפריטים שיש לדרג על כרטיסים. יש הממליצים להציג כל פריט על כרטיס נפרד, ולבקש מן המראיין לסדר את הכרטיסים לפי הקטריות הנדרת. שיטה זו אינה מעשית בסקר שמשתתפים בו מראיינים ומראיינים רבים, מהחשש שמא יאבד המראיין את אחד הכרטיסים. חשש אחר הוא, שחלק מהמראיינים יסרבו להשתתף ב"משחק" סידור הכרטיסים, כי הם רגילים לענות על שאלות במסגרת סקרים, אך לא "לשחק" בכרטיסים.

5.2.3

א. ש על הדג
 ב. ש כרי לט
 ודן בב
 שוחשי
 באמצע
 בבחינה
 מאחר
 להעדי
 באומני

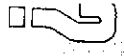

2. הצגת הפריטים בסדר שונה לקבוצות מראיינים שונות. יש חוקרים (למשל, Becker, 1954) הממליצים לחלק את המדגם באופן מקרי לכמה קבוצות, שההבדל ביניהן יהיה בסדר הצגת הפריטים העומדים לדירוג. לפי שיטה זו יש להכין את השאלונים בכמה גרסאות, שכל אחת מהם מוצגים הפריטים בסדר שונה, ולחלק לכל קבוצת מראיינים נוסח אחר. השאלה שלפני הפריטים אחידה אצל כולם. מנחים כי כל השפעה שיוכלה להיות לסדר הפריטים תתקוו מעבר לנוסחים השונים. השימוש בשיטה זו הוא יקר וזמנן, ולכן אינו מקובל ביותר על עורכי סקרים.

3. הצגת הפריטים שיש לדרג לפני סדר האלפבתי והדרגשת עובדה זו. למשל, "לפניך רשימה של 11 ערכים המסודרים בסדר הא"ב. אתה מתבקש לדרג אותם...". השימוש בשיטה זו עשוי להקטין את השפעת הסדר, אולם אינו מפסל אותה.

4. ניסוח השאלה כך שהמראיין ייאלץ להתייחס לכל פריט בנפרד. צוינו כבר כי סדר הצגת הפריטים משפיע על הדירוג בעיקר מהסיבה שהמראיינים מתעללים לעבור על הרשימה כולה. אחד הפתרונות לכך הוא לאלץ את המשיב לסקור את כל הרשימה. אפשר לבקש ממנו לחת השרכה מחלטה לכל

ניקד
 יומני
 דפני
 עירתי

פריט בנפרד, לפי אותו קריטריון, לפני ההערכה היחסית (ראה סעיף 5.4.4.2.2). ואז מוכן מאליו שהוא חייב להתייחס לכל הפרטים. הדוגמה האחרונה, על השיבות הערכים במגילת העצמאות, מציגה שיטה זו.

5. הוראה להתייחס לכל התשובות בשאלות סגורות, שהתשובות האפשריות להן מהוות טולם שמי, יש להורות למראוין לכתוב תחלה את כל התשובות האפשריות, ורק אז לציין את זו המשקפת ביותר את רעתו. להלן דוגמה לפתרון כזה:

יש שלוש הצעות לפתרון לטוח הארון של בעיית יהודה, שומרון וחבל עזה. עבור על כל האפשרויות וציין את זו שעמדה אהה מסכים ביותר (למראוין): הקרא למראוין הוראה זו את כל התשובות לפני שישב.

5.4.5.2.3 כללים נוספים

א. שימוש בשאלות השלכה
על השימוש בשאלות השלכה דנו כבר בסעיף 5.4.4.1.2.

ב. שימוש בשאלות מוטות
כדי למנע הטיות שמקורן במראוין, המלצנו להקפיד על איוון הן בניסוח השאלה והן בבחירת התשובות האפשריות. אולם שאלה מוטה אינה תמיד פסולה. במקרים שחוששים כי הרציות החברתית תשפיע על התשובות, יש לשקול לאזן אפקט זה באמצעות שאלה מוטה. הנה דוגמה לשאלה מאותה: "יש סטודנטים המעתיקים בבחינות באוניברסיטה ויש שאינם מעתיקים. האם אתה מעתיק או אינך מעתיק?" מאחר שהעסקה בבחינות נחשבת לדבר שלילי וקשה להודות בה, אולי מוטב להעדיף את השאלה המוטה הבאה: "יש הרבה סטודנטים המעתיקים בבחינות באוניברסיטה; האם גם אתה מעתיק בבחינות?"

שאלה 17

לפניך שני נוסחים של אותה שאלה:

- יש פסיכולוגים הטוענים ששתיית אלכוהול בכמות קטנה (כוסית ליום) משפרת את התפקוד היומיומי של האדם. האם אתה נהוג לשתות בכמות כזו, פחות מזו או יותר מזו?

- האם אתה נהוג לשתות אלכוהול בכמות קטנה (כוסית ליום) פחות מכך או יותר מכך?

א. האם יהיה, לדעתך, הבדל בהתפלגות התשובות לשני הנוסחים? מדוע?
ב. איזה נוסח מעדיף ומדוע?

104 **התשובה בעמוד 104**

2. סוג השאלה לפקד זמן מוגדר

באשר מבקשים ממראוין לדווח על התנהגותו האופיינית, יש חשש כי תשובתו תשפיע מן הרציות החברתית. כדי להקטין את הסיכויים להטיה כזו, רצוי להימנע משאלה על התנהגות כללית, ולסייג את השאלה לפרק זמן מסוים:

קח, לדוגמה, שאלת הבדיקות קריאת עיתונים: "דאם אתה נהג לקרוא עיתונים תמים? האם אתה נהג לקרוא את 'ידעות' אחרונות?" שאלות אלו עלולות להזמין תפוח בריחה על קריאת עיתונים, משום שהמראווינים רוצים להצטייר כקוראי עיתונים.

א. א. יש להניח כי הדטיה בריווחים של מרואיינים, שאינם קוראים עיתונים לא תהיה מאונת: הם ייסו לדרות על קריאת עיתונים פופולריים יותר מאשר על קריאת עיתונים פחות פופולריים. לכן שאלות כאלו נרעות במיוחד לצורך השוואה בין עיתונים שונים.

ב. שאלות תקפות יותר בנושא זה הן: "איזה עיתון או עיתונים קראת אתמול?" או: "דאם קראת אתמול את ידיעות אחרונות?" יתרנו של ניסוח זה הוא בהפחתת התשובות השקירות. למרואיין קל יותר לשקר כאשר השאלה אינה מתייחסת לפק ומן מסוים. במקרה כזה תשובה מקובלת שאינה נכונה יכולה להיחשב לטעות בהערכת ההתנהגות או בפירשה, ואינה בהכרח שקר. לעומת זאת, אם שואלים על פרק זמן מסוים, אותה תגובה היא שקר ממש. למרואיין קשה יותר לתת תשובה שהיא שקר מפורש.

החיסרון של הגבלת הזמן הוא, שיום האתמול אינו משקף את ההתנהגות בדרך כלל. פלוג קורא עיתונים כל יום, אך דווקא ביום שקדם לריאיון לא קרא עיתון. אלמגי בדרך-כלל אינו קורא עיתונים, אבל עשה זאת ביום שקדם לריאיון. ואולם, מטריזים שבמגזם גדול יהיה אותו מספר של אנשים משני הסוגים, והם יאנו זה את זה. חיסרון זה יתכשל אפוא.

ד. הפרדה בין שאלות העלולות להשפיע זו על זו ראינו, שבאשר שאלת הערכה אחת כוללת כמה היבטים, יש סכנה מאפקט החילה. חורך לנסות ולהחליש אפקט זה היא לחלק את אותה השאלה לחת-שאלות אחדות, ולפור אותן בשאלון, כך שהן מופרדות באמצעות שאלות אחרות. למרות יעילותו של פתרון זה נמנעים רוב החוקרים מלהשתמש בו, מאחר שלמרואיינים קל יותר להשיב כאשר כל השאלות הדנות באותו נושא מרוכזות במקום אחד. אפקט החילה יכול להתרחש, כאמור, גם בין שאלות קרובות, וגם כאן הפתרון יהיה לפזר אותן בשאלון.

להשפעה ההדדית בין השאלות יש סיבות נוספות מלבד אפקט החילה. נעיון, למשל, בשאלון הברק את יעילותה של טיסמה פרטומת מסוימת (יגבינות איכות זאת לא מחיחות). השאלון בוקר יעילות זו בהצביטים אחרים: היחשפות לטיסמה, וכריחה והבנת המסר שלה. השאלות הברקות את ההיחשפות לטיסמה ואת הבנת המסר שלה צריכות לכלול את הטיסמה בנוסח השאלה. למשל, שאלת המסר מנוסחת כך: "במסע פרסום לגבינות השתמשה תגובה בטיסמה יגבינות איכות זאת לא שחיתות; מה, לדעתך, רצו להביע בטיסמה זו?" ברור שאין טעם לברוק את זכירת הטיסמה מיד לאחר שאלת המסר. שאלת הונוידה צריכה אפוא להופיע לפני שאלת המסר.

ה. שומוש בסדרת שאלות באותו נושא כאשר אותה רעה מבוטאת בחלקן בתשובה חיונית ובהלקן – בתשובה שלילית אמרנו כי יש מרואיינים הנטים להשיב בחיוב מכלי להתייחס לתוכן השאלה, ויש כאלה הנטים להשיב בשלילה. אם כל השאלות מנוסחות כך, שהעמוד הנמדדת מתבטאת המיד בתשובה באותו כיוון, עלול להיות אומדן יתר של אותה עמדה.

נעיון בסדרת השאלות הבאה, שנלקחה משאלון שבדק עמדות כלפי חופש הדיבור בארצות-הברית:

1. יש אנשים שרועיהם נחשבות שליליות או מסוכנות בעיני אחרים, למשל: אדם שמתנגד לדת על כל גווניו...

נניח
המנ
לדו
שא

חשו
א.

ב.
ג.

אולי
שנבד
השלי
בשאר

בסעי
גם כ
קרימי
אלה
כמו
אות

- א. אם אדם כזה רוצה לנאום נגד הדת במקום מגוריו, האם יש להחזיר לו לדבר או לאסור זאת עליו?
 — להחזיר
 — לאסור
 — איני יודע
- ב. האם יש להחזיר לאדם כזה ללמד במכללה או באוניברסיטה, או לא?
 — להחזיר
 — לאסור
 — איני יודע
- ג. אם כמה אנשים במקום מגוריו יציעו לסלק מן הספרייה הציבורית ספר שכתב ארנו אדם נגד הדת, האם תהיה בעד או נגד סילוק הספר?
 — בעד
 — נגד
 — איני יודע

2. חשוב על אדם המאמין כי השחורים הם נחותים מבחינה גנטית.
 א. אם אדם כזה היה רוצה לנאום בקהילתך ולטעון שהשחורים הם נחותים, האם יש להחזיר לו לדבר או לאסור זאת עליו?
 — להחזיר
 — לאסור
 — איני יודע
- ב. האם יש להחזיר לאדם כזה ללמד במכללה או באוניברסיטה, או לא?
 — להחזיר
 — לאסור
 — איני יודע

- ג. אם כמה אנשים במקום מגוריו יציעו לסלק מן הספרייה הציבורית ספר שכתב אותו אדם והטען כי השחורים הם נחותים, האם תהיה בעד או נגד?
 — להחזיר
 — לאסור
 — איני יודע
- ד. סילוק הספר?
 — בעד
 — נגד
 — איני יודע

אלו הן שתיים מן השאלות בשאלון זה. תתשאלות בכל שאלה מסימנים בקי שונבדק התומך בחופש הדיבור יענה "כן" לשתיהן שאלות ו"לא" לסימנים אלו השלישית. הדבר נעשה כדי למנוע מצב שבו אנשים יקבלו ציון גבוה או נמוך בשאלון רק משום שהם נוטים לענות בחיוב א. ב. או לא.

1. הבקשת גורמי המצב שעלולים להחליש את הקשר בין הדעות להתנהגות בסעיף 5.4.5.1-3 ציינו כי אין ודאות שדעות ינבאו את ההתנהגות המתאימה. אמרנו גם כי הסיבה העיקרית לכך היא, שההתנהגות משפיעת גם מגורמי מצב, שאינם קיימים בעת בדיקת הדעות ולפיכך משפיעים עליון פחות. יש להניח שאם גורמים אלה היו פעילים בזמן הריאיון, הם היו משפיעים על התגובות לשאלות כאותן כיוון כמו על ההתנהגות עצמה, ותוקף הניבוי של השאלון היה נגדל. רצוי אפוא להבליט את גורמי המצב גם בעת מילוי השאלון, ואת באמצעות שאלות עזר.

ניתן שפריט בשאלון נעזר לברוק נכונות להתברר כחזום מסוים והשאלה המתאימה היא: "אם תבקש להתברר לפעילות x האם אתה חושב שתהיה מוכן להתברר לה או לא?" בהתאם לאמור לעיל, אנו ממליצים לדקדקם לשאלה זו שאלות פתוחות אחרות כגון:

- אם תבקש להתנדב לפעילות א, אילו שיקולים תביא בחשבון לפני שתחליטי אם להיענות או לא?
- אם תבקש להתנדב לפעילות א, מה הם הגורמים שידחפו אותך להתנדב? — אם תבקש להתנדב לפעילות א, מה הם הגורמים שימנעו ממך להתנדב?
- שאלות אלו מאלצות את המרואייין לחשוב על גורמי המצב המשפיעים עליו. מאחר שכל אדם מושפע מגורמים אחרים, והחוקר אינו יכול לחשוב על כולם, השאלות מנסחות באופן כללי, כך שכל אחד יחשוב על הגורמים הרלוונטיים לגביו. לאחר שהמרואייין ענה על שאלות אלו, אפשר להציג לו את השאלה המרכזית לגבי נכונותו להתנדב.

לסיכום, כיי לבד אם החוקר אכן הצליח להתנדב על ההטיות בעזרת כללי הניסוח שלעיל, הוא צריך לבדוק את השאלון שלו בדקה אפילו. אם עולה מבדיקה זו ששאלות אחדות נותרו עדיין מוטות, עליו לנסות מחדש, לכתוך אותן שוב, וזוהי חלילה.

חשוב לזכור, שהכללים הללו הם מעצם טבעם כלליים ביותר, ויש להם לא מעט יוצאים-מן-הכלל. מה שקובע את השימוש בכלל זה או אחר הם ההקשר שבו מדובר והמטרות ששאלה זו או אחרת נעדה להשיג. כפי שראינו, יש מצבים שבהם החוקר בוחר לנסח שאלה מטה מסוג אחד כדי להתנדב על הטיה מסוג אחר. השכל הישר הוא המצפן הטוב ביותר לגבי בניית שאלות.

להלן טבלה 5 המסכמת את ההטיות השונות לפי מקורותיהן ואת הכללים לניסוח שאלות שעשויים להתמודד עם הטיות אלו.

טבלה 5

סיכום ההטיות לפי מקורותיהן והכללים לניסוח שאלות

מקור ההטיה	ההטיה	כללים לניסוח שאלות שעשויים להתמודד עם ההטיה
הטיות שמקורן במראייין.	א. העדר הנעת, חוסר עניין ועיופות.	ניסוח שאלות קצרות. ניסוח בהיר של השאלה. הימנעות מהצגת המשובה "לא ידעי".
הטיות חברתיות.	ב. רציות חברתיות.	ניסוח שאלה לפרק זמן מוגדר. שימוש בשאלות השלכה. שימוש בשאלות מוטות.
הטיות חברתיות.	ג. נטייה שלא להודות בהתנהגות או דעה לא מקובלת.	הימנעות מהצגת דעה מוטמת כנורמה או מייחוסה לאישיות או לקבוצה פופולרית.

מקור הדטיה	הדטיה	כללים לניסוח שאלות שעשויים להתמחד עם הדטיה
	2. נטייה לדסכים עם טענה המצגת בחזיבות או כמקובלת.	איוון בין החלופות המופיעות כשאלה.
	3. אי נכונות להודות בכוחות; אפקט ההילה.	מתן אפשרות למראיין להודות כי אינו יחמי להשיב. הפרדה בין שאלות העלולות להשפיע זו על זו.
	ד. נטייה להעריך כיוון מסוים של סולם התשובות. 1. הערפת ערכים קיצוניים. 2. דימנעות ממקטת עמדה ברורה. הימנעות ממתן תשובות ביניים כמו "ככה-ככה" או "בינוני".	פריסת הסולם על פני מספר רב של דרגות. דימנעות מהצגת התשובה "איני יחמי".
	ה. השפעת סדר התשובות.	שימוש בסדרת שאלות באותו נושא כאשר אותה דעה מבוטאת בחלקן בתשובה חוזרת ובחלקן – בתשובה שלילית.
	ו. הקושי להתמודד עם שאלות המוטחות על דרך השלילה.	הצגת הגורמים שיש לדג על כרטיסים. הצגת הפריטים בסדר שונה לקבוצות מראויינים שונות. הצגת הפריטים שיש לדג לפי סדר הא"ב. ניסוח השאלה כך שהמראיין יאלץ להתייחס לכל פריט נפרד.
		הימנעות מניסוח שאלות על דרך השלילה.

מקור
הדטרה

כללים לניסוח שאלות שעשויים להתמודד עם הדטרה

הדטרה

מקור
הדטרה

א. אי-בהירות
השאלה.

הטיות
שמקורן
בניסוח
השאלות.

הימנעות משימוש במלים שיש להן יותר ממשמעות אחת.

1. ניסוח
מעורפל.

ניסוח אופרציונלי של מושגים שעלולים להיות סתומים.

פרק שאלה רב-היבטית לכמה שאלות, שכל אחת מהן מתייחסת להיבט אחר.

2. שאלה
רב-היבטית.

לודא שהשאלה מתייחסת להיבט אחד בלבד.

ב. ניסוח מטה של
השאלה או של
התשובות.

1. הטוה שאיננה
בנוסח השאלה

הימנעות מהצגת דעה מסוימת מפורטת או פחותה לאיננות או לקבוצה מסוימת.

(א) הצגת צד
אחד
כטו נטייה

גודל גוף החלופות המופיעות בנוסח השאלה.

(ב) הצגת צד
אחד של
המטיב.

הימנעות מהכללת גורם אחד לעומת האחרים. אם יש הכרח להכליל גורם מסוים (גורם מסוים) שאין לו יחיד מודדת נקודת ייחודיות, יש להכליל תמיכתי גם את האחרים ומדויקת.

הימנעות משימוש במלים וכמושגים בעלי משך סוגי או רגש או נכח.

(ד) שימוש
במושגים
בעלי ערך
נכח.

1. הטוה שמקורה
בנוסח השובות
(א) העד אחד
בתשובות

איות בין התשובות האפשריות.

2. הטוה שמקורה
בנוסח השובות
(א) העד אחד
בתשובות

טורת התשובות צריכה למלא אחת שלוש התנאים: רלוונטיות, דות ומייד.

טורת התשובות צריכה למלא אחת שלוש התנאים: רלוונטיות, דות ומייד.

וטריו
בקשר
בין ע
להת

1.6

מב
יש

1.1

מב
הט
לת
צו

1.
כ
ד
א.
ב

מקור הדטמה	הדטמה	כללים לניסוח שאלות שעשויים להתמודד עם הדטמה
	(ב) סדר הצגת התשובות.	הצגת הנורמים שיש לדרג על כרטיסים.
		הצגת הפריטים בסדר שונה לקבוצות מרואיינים שונות.
		הצגת הפריטים שיש לדרג לפי סדר הא"ב.
		ניסוח השאלה כך שהמראיין יאלץ להתוודע לכל פריט בנפרד.
הטיות שמקורן בקשר רזףף בין עמדות להתנהגות.		הבלטת גורמי המצב שעלולים להחליש את הקשר בין העמדות להתנהגות.

5.4.6 מבנה השאלון וצורתו

מבנה השאלון חשוב מבחינתם של המראיין, המראיין והקלדנית. מאחר שלצדדן יש אותן השלכות לגבי המראיין והמראיין, נכרח איתן חיזוי.

5.4.6.1 מבנה השאלון מנקודת תראות של המראיין והמראיין

מבנה השאלון משפיע על נכונות המראיין להשיב עליו וקובע אם ברור לו מזהו סדר השאלות וכיצד יש להשיב עליהן. כל הנורמים הללו הם, כמובן, תנאים הכרחיים לתוקף השאלון ולמהימנותו. להלן מרכיבי השאלון – חלקם תוכניים וחלקם צורניים.

5.4.6.1.1 תקדמה

כל שאלון חייב לפתוח בהקדמה. ההקדמה לשאלון צריכה לכלול את הדברים הבאים (ראו גם Dillman, 1978):

א. הצגת המראיין.

ב. הצגת הנוף העורך את המחקר – שמו ונתונים המאפשרים להתקשר עמו.

לש:
ענר
נשו
המ
שי
הק
מר

6.1.2

מלבד
מיוחד
של די
התשו
ה"מש"

באשר
למרא
שדמו

(62)
1
2
3
4

למרא
עצמי
ראוי
(63)
1
2
3
4
כל
(65)
כל

(67)

ג. רוצת מטרת המחקר והשיבותו. לעתים חוששים שגילוי מטרת המחקר יטה את ההשערה; במקרים כאלו יש להציג מטרה משנית או כללית, וכתום הסקר להבהיר זאת למשיבים (על כך ראו בפרוטוקול ביונידה 8).

ד. הודגשת ערך התרומה של המראיין בפנייה אליו, ולא הקרבה שעליו לנת. הפנייה "דאם תוכל להקדיש כמה זמן ולענות על שאלות אחדות?" מרגישה את הקרבה של המראיין (ומן) ולפיכך מזמינה תגובה שלילית. לעומת זאת, הפנייה "האם תוכל לעזור לנו במחקר שאנו עורכים..." מרגישה את חרות המראיין ומשפרת את הסיכוי שישתף אתו פעולה.

ה. הבטחת סודיות המידע שנתון המראיין.

ו. כאשר הסקר בחן עמדות (לעומת עובדות) יש לציין בהקדמה כי "לשאלות אלו תשובות נכונות או לא נכונות. תשובה נכונה היא זו המשקפת את דעתך".

ז. הוראות ברורות לגילוי השאלון (אם לא נמדד לגילוי עצמי – אין צורך בהוראות כאלה). ההוראות צריכות לציין באיזה סדר יש להשיב לשאלות וכיצד לרשום את התשובות, ולהדגיש שלרוב השאלות יש רק תשובה נכונה אחת, אלא אם כן נאמר במפורש אחרת. ההוראות צריכות גם להבהיר בין שאילה פתוחה לשאלה סגורה ולהסביר כיצד יש להשיב לשאלה פתוחה.*

בשאלונים שהמראיין ממלא ניתנות ההוראות בדרך-כלל בתוריד מיוחד למראיין.

להלן דוגמה של הקדמה לשאלון.

שלום רב, שמך _____ ואני מראיין מטעם מכון המחקר החברתי, התרבותי והפוליטי. במסגרת מחקר באוניברסיטת _____ אנחנו מעוניינים לעמוד על עמדותיהם של אנשי מפתח במדינה במשא זה. זהו מחקר ראשוני מסוגו בארץ, ואנו מקווים כי הוא יסייע להבין את התהליכים שיקבעו את דמותה של המדינה בעתיד.

עורך המחקר הוא ד"ר _____ מרחוזג _____ באוניברסיטת _____, ולקין פורד מממנת אותו באמצעות האגודה הישראלית לקרנות מחקר וחינוך.

לצורך המחקר נבחר מדגם של אנשי מפתח בפוליטיקה, במנהל הציבורי ובתקשורת, וכן משפטנים, אנשי רוח ומדענים. מכתב זה נשלח אליך מאחר שנבחרת למדגם. למכתב מצורף שאלון המחקר, ואנו מבקשים שתשתף עמנו פעולה בכל שתמלא את השאלון ותחזירי אלינו בהקדם האפשרי. השאלות בשאלון נבחרו בקפדנות רבה, וכל אחת מהן חשובה למטרת המחקר. מובן, שתשובות בנות ומלאות חשובות להצלחת המחקר.

נדגיש כי השאלון נשאר בעילום שם. שם הנחקר אינו נרשם בגיליון התשובות, והמספר המופיע על השאלון נמדד רק לצורך מעקב אחר החזרת התשובות בדואר. התשובות, מחונות למחשב ללא כל נתון המזהה את הנחקר.

חוב השאלות הן סגורות, כלומר – לכל אחת מהן יש כמה תשובות אפשריות, תלוי לבחור מביניהן על-פירוד את האחת המתאימה ביותר לדעתך. במקרים שלשאלה יש יותר מתשובה אחת נכונה, נאמר הדבר במפורש. השאלון כולל גם שאלות פתוחות, כלומר – שאלות שאין לצדן תשובות אפשריות. בתשובה

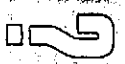
לשאלת אלו אתה מתבקש לענות כל מה שאתה חושב בהקשר לשאלה. אנא
ענה בהרחבה לשאלות הפתוחות.

נשמח לשלוח לך דו"ח על תוצאות המחקר כאשר ייעשה סיכום ראשוני של
הממצאים.

שיתוף-הפעלה מצד חיוני כדי שנוכל להציג תמונה נאמנה של עמדות האנשים
הקובעים במדינה בסוגיות היסוד שעל סדר יומנו הציבורי. אנו מודים לך עליו
מראש.

שאלה 18

צייתי שהקדמה לשאלון צריכה לכלול שבעה מדכיכים (א-ג). ציין, לנבי כל פסקה
בדוגמת ההקדמה שהבאת, איזה מדכיכ או מדכיכים היא מכסה.

השאלה 18 היא חלק מהשאלון המכיל 104 שאלות.

5.4.6.1.2 הוראות למילוי השאלון

מלבד ההוראות הכלליות, המפורטות בהקדמה לשאלון, יש לפעמים הוראות
מיוחדות לשאלות מסוימות, המופיעות ליד השאלות הרלוונטיות. למשל, בשאלות
של דירוג יש לפרש את סולם התשובות על שלבי ולדטכדי כיצד לסמן בו את
התשובות. לעתים קרובות יש הוראות הנוגעות לסדר השאלות: "עבור לשאלה 17"
"המשך בשאלה הבאה" וכדומה.

כאשר מראיין ממלא את השאלון, כולל השאלון בדרך-כלל הוראות מיוחדות
למראיין, שאין להקריאן למראיין. הוראות כאלו יש להדגיש בהדפסה, כך
שהמראיין יוכל להבחין בינן לבין נוסח השאלה. ציין בדוגמה הבאה:

(62) האם אתה או מישדו אחר מבני-הבית ממלאים טופסי לטו של מפעל הפיס?

1. לא. (עבור לשאלה 75)
2. כן, רק אני. (המשך בשאלה הבאה)
3. כן, רק מישדו אחר מבני-הבית. (המשך בשאלה הבאה)
4. גם אני וגם מישדו אחר מבני-הבית. (המשך בשאלה הבאה)

למראיין: שאלות 63-74 מופנות רק למי שכבינתו ממלאים לטו. אם המראיין
עצמו ממלא לטו, המשך לראיין אותו, אם מישדו אחר מבני-הבית ממלא לטו,
ראיין את ממלא הלטו או מישדו אחר שידע להשיב במקומו על השאלות.

(63) כל כמה זמן אתה משתתף בהגרלה של הלטו?

1. כל שבוע. (עבור לשאלה 66)
2. 2-3 פעמים בחודש. (עבור לשאלה 66)
3. פעם בחודש. (המשך בשאלה הבאה)
4. לעתים רחוקות יותר. (המשך בשאלה הבאה)

(64-65) מדוע אינך משתתף בלטו של מפעל הפיס לעתים קרובות יותר? ציין את
כל הסיבות לכך:

(66-67) כמה טפסים אתה ממלא בדרך כלל פעם אחת?

אפשר?

1. הא

-
-

5.4.6.1.3 סדר השאלות

יש להציג את השאלות שבשאלון בסדר הגיוני, כך שהמראיין לא יצטרך לדלג מנתא לנתא ולחזור לנתא שכבר דן בו. כאשר השאלון עוסק בנושאים שונים, יש להציג כל נושא בכמה מלים. למשל: "נתחיל בנשאים העומדים בראשו של עולם," "עתה נשאל אותך כמה שאלות על הדגלי הצרכה במשפחתך".

שאלות מותנות

בשאלונים רבים יש שאלות המותנות רק לחלק מהנשאים. לעתים ידוע הדבר מראש (למשל השאלה מופנית לנשים בלבד), ולעתים אין לדעת זאת מראש, והללוטיות של השאלה למראיין מסוים מותנית בתשובתו לשאלה הקודמת. דאפשרות השנייה שכוחה ביותר ומדגמת בשאלון הקודם ובשאלון של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שאלה זו בשאלון הלשכה שואלת את המראיין: "האם קראת בשבת שעבר עיתון במקר או עיתון ערב היותא לאור בישראל? אם יענה "כן", יתבקש להשיב על סדרת שאלות עוקבות. אם יענה "לא", אין סדרה זו ולוונט עוברת, והוא יופנה לשאלה אחרת בהמשך השאלון. סדרת שאלות המתלוות זו בזו נקראת שאלות מותנות.

שאלות מותנות – contingency questions

הפניה ישירה לשאלה מסוימת, כפי שונעשה בשאלון שלעיל, היא דרך אחר להתמודד עם שאלות מותנות. דרך אחרת מוצגת בדוגמה הבאה:

האם יעשנת אי פעם סמים? (סמן x במקום המתאים)

כן

לא

<p>אם כן: כמה פעמים יעשנת סמים?</p> <p>☐ פעם אחת.</p> <p>☐ בין פעמיים לחמש.</p> <p>☐ יותר מחמש.</p>
--

נשים לב, שבשיטה זו השאלה המותנית בקודמתה נתונה במסגרת, מרוחקת מן השאלות האחרות ומחברת בחץ לחשוכה שבה היא מותנית.

שאלה 19

את השאלות המותנות שבדוגמה הקודמת אפשר היה לנסח גם כשאלה אחת: כמה פעמים, אם בכלל, יעשנת סמים?

- אף פעם.
- פעם אחת.
- בין פעמיים לחמש.
- יותר מחמש.

אם תציג קרייה זו לאותו מדגם, פעם בשתי שאלות מותנות ופעם כשאלה אחת, האם תקבל, לדעתך, אותו אחוז של לא-מעשנים (אף פעם לא ניסו)? אם לא, הסבר מדוע, רצין איזו משתי השיטות לקבלת מידע עדיפה לדעתך.

התשובה בעמוד 105

כאש

על-פ

לשא

לסטו

שאי

כאנ

לפזו

שאי

שאי

על

שה

יכתי

כין

שב

אפשר לבנות מערכת מורכבת של שאלות מותנת. למשל:

1. האם שמעת אי-פעם על תכנית שיקום השכונות?

כן לא

אם כן:

א. האם אתה מצדיק השקעת משאבים בתכנית זו?

כן לא

ב. האם ביקרת בשכונה ששוקמה?

כן לא

אם כן: מתי ביקרת?

contin

כאשר מערכת השאלות המותנות מורכבת מאוד, וכולה שיטת המסגרות להתפרס על-פני כמה עמודים ולסבך את המשיב. במקרה כזה נהוג להפנות את המשיב לשאלה הבאה לפי מספרה, כפי שעשעה בשאלון של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

שאלות באותו נושא

כאמור, מקובל לקבץ שאלות באותו נושא. למרות זאת יש נסיבות המחייבות דווקא לפזר. במקרה אחד התשובות לשאלות מטרימות עלולות להשפיע על תפיסת שאלות אחרות ועל התשובות להן (ראה אפקט ההדלה, סעיף 5.4.5.1). במקרה שני שאלה אחת מבליטה את הנושא הנדון בה ומערדרת את המשיב לחשוב עליו. הדבר עלול להשפיע על תגובתו לשאלה אחרת, וזו לא תשקף את תגובותיו במצב שהנושא אינו בולט. במקרה שלישי, בשאלות של ידע, התשובה לשאלה מטרימת וכולה לרמתו על התשובה לשאלה אחרת. בכל המקרים הללו יש להקפיד להפריד בין שאלות המשפיעות זו על זו גם אם הדבר נעשה על חשבון ויתור על הנוחיות שבקרבן שאלות דומות.

שאלה 20

כאשר שאלון רך כ כמה נושאים ומקדיש לכל נושא שאלות אחרות, נהוג לבחור באחת משתי שיטות: לקבץ יחד את השאלות בנושא מסוים, או לערבב את השאלות בנושאים השונים. מה הם היתרונות ומה הם החסרונות של כל שיטה?

התשובה בעמוד 105

שאלה 21

בשאלון מסתם יש עשר שאלות מרכזיות על עשרה נושאים. התשובה "כן" לפי אחת משאלות אלו מובילה את המשיב לסדרה של חמש שאלות משניות באותו נושא. התשובה "לא" מובילה אותו לשאלה המרכזית הבאה, בנושא אחר.

א. מבנה כזה של שאלון עלול לפגוע במהימנות ובתוקף של התשובות לשאלון. מדוע?

ב. הצע דרך לפתור את הבעיות שפירטת בסעיף א.

התשובה נמצאת בעמוד 105

ממשלה
לפתור
בעיית ל
ומי חשב
הקשור
חבל ע

ומי חשב
להתמח
החברת

מבנה

5.1.5

רצוי
להפך
אם ד

6.2

את ג
דיסק
והיא
מה?
.א.

שאלות מטריצה

5.4.6.1.4 מבנה התשובות

בשאלה סגורה צריכות התשובות להיות מתחת לשאלה – כל תשובה בשורה נפרדת. למשל:

כמה זמן, לפי הערכתך, תכדן הממשלה בהרכבה הנוכחי?
— ער סוף כהונתה החוקית בעד קרוב לארבע שנים.
— שנתיים עד שלוש שנים.
— שנה עד שנתיים.
— החדשים מתעדים בלבד.

כאשר מדובר במערכת שאלות שהתשובות האפשריות זהות ככולן, אפשר להדפיסן בצורת טבלה ואת התשובות האפשריות להדפיס בראש טורי הטבלה. שאלות כאלה נקראות שאלות מטריצה. לדוגמה:

ממשלה לא	ממשלה	ממשלה	ממשלה
אף אחת לא	שתייהן	ממשלה	בראשות
תספל כפי	אחת	בראשות	המערך
שצריך	הדבר	הליכה	המערך

מי, לדעתך, יטפל טוב יותר
בבעיות הכלכליות של
המדינה – ממשלה בראשות
המערך או ממשלה בראשות
הליכה?

4	3	2	1
4	3	2	1

מי ידאג יותר לערי הפיתוח –
ממשלה בראשות המערך או
ממשלה בראשות הליכה?

ומי ידאג יותר לשכונות
המצוקה?

ממשלה	ממשלה	שתיקה	אף אחת לא
בראשות המערך	הליכוד	חדבר	תפיל כפי שצריך

ומי ידעו יותר לפיתוח
התעשייה בארץ?

4	3	2	1
4	3	2	1

ממשלה בראשות מי תצליח
לפתור טוב יותר את
בעיית לבנתן?

4	3	2	1
4	3	2	1

ומי תצליח טוב יותר בכל
הקשור ליחודת, שומרון
וחבל עזה?

4	3	2	1
4	3	2	1

ומי תצליח טוב יותר
להתמודד עם הבעיות
החברתיות של המדינה?

מבנה טבלה כזה מטיע למראוין ללמוד את סולם התשובות וגם חוסך מקום.

האם אתם זוכר מה חסרנו במבנה תשובות כזה?

המטרה החינוכית של הטבלה היא להראות שהמבנה הזה לא טוב. המטרה היא להראות שהמבנה הזה לא טוב. המטרה היא להראות שהמבנה הזה לא טוב.

5.4.6.1.5 המראה החינוכי

רצוי שלשאלון יהיה מראה נאה ומישך. ההדפסה צריכה להיות מרווחת ויש להפריד בין השאלות באופן ברור באמצעות רווחים וקווים מפרדים. חובל לשפוט אם השאלונים שבנספח ממלאים את התנאים הללו.

5.4.6.2 מבנה השאלון מנקודת הראות של הקלדנית

את נתוני הסקרים מנתחים באמצעות מחשב. לשם כך יש להעלות את הנתונים על דיסקט (תקליטון) ולהזיג למחשב. העלאת הנתונים על הדיסקט נקראת הקלדת, והיא דומה להדפסה במכונת כתיבה. מקלדים את תגובות המרואיינים ישירות מהשאלון. כדי לאפשר זאת צריך פורמט השאלון למלא אתר הפללים הבאים:

א. הנתונים מותנים למחשב ברשומות. רשומה היא אוסף של 80 סימני דפוס. אם מספר המשתנים במחקר (כולל משתנים דמוגרפיים של הנבדקים) מעריך יותר מ-80 סימנים, ישתמש החוקר ברשומה נוספת. בראש השאלון יש להקדיש משבצות אחדות למספר הרשומה (אם השאלון מורכב מכמה רשומות) ולמספר

השמוש במחשב לעיבוד נתוני המחקר אינו ייחודי רק לסקר. רוב נתוני המחקרים במדעי החברה מותנים היום למחשב ומעובדים באמצעותו. הנשא נכלל ביחידה זו מכיוון שסקרים נעלי כרוכים מאז ומתמיד במדגמים גדולים ובנתונים רבים. שחייבו להשתמש במחשב.

המרוואיין. בראש השאלון של מכת דחף, בנספח 2, יש חמש משבצות. המשבצת הראשונה מוקדשת לרשומה 1. בהמשך השאלון, לפני שאלה 21, יש שוב חמש משבצות, והפעם במשבצת הראשונה רשום 2.

ב. כל שאלה צריכה לכלול את מספר המשבצת או המשבצות שבהן היא מוקלדת. בשאלון של מכת דחף מופיע מספר זה בסוגריים בסוף כל שאלה. כל שאלה צריכה לקבל מספר משבצות לפי מספר הספרות הנחוצות לרשום התשובה הנבחרת. אם על המשיב לבחור מביין 5 תשובות אפשריות, תוקדש לשאלה זו משבצת אחת (ראה שאלה 1. בשאלון העמדות שכנסתח 2). אם יש עשר תשובות אפשריות או יותר יוקדשו לשאלה זו שתי משבצות (ראה שאלה 21 באותו שאלון).

ג. מספר המשבצת צריך להיות מודגש ומובחן ממספרי השאלה וממספרי התשובות האפשריות. כשאלון של מכת דחף הרפסו מספרי המשבצות בסוגריים, משמאל לשאלה.

ד. כאשר מגיעים במספרי המשבצות של השאלות למשבצת 80, יש לעבור לרשומה הבאה. ברשומה הנרונה משבצת 80 צריכה הייתה לצאת באמצע שאלה 21. כדי שלא להפריד שאלה לשתי רשומות, סיימנו את הרשומה הראשונה במשבצת 77. שים לב, שלפני שאלה 21 מוקדשות שוב 5 משבצות למספרי הרשומה (2. הפעם) ולמספרי המרוואיין. מספרי הרשומות בשאלון תלוי במספרי הסימנים שהרשומה יכולה לקלוט. לפעמים מספר זה גדול מ־80, ויש לברר זאת מראש עם המתכנת.

ה. כל תשובה בסולם התשובות צריכה להיות מקודדת במספר. תשובות שונות לאותה שאלה יקבלו מספרים שונים.

ו. לגבי שאלות פתוחות יש להדפיס בצד השאלה את מספר המשבצת או המשבצות ולדים מקום עבור מספר הקוד. בסיום הריאיון, לפני ההקלדה, יש לקודד את התשובות לשאלות הפתוחות והקוד המתאים לכל תשובה יוכנס במקום המתאים. נעוין בשאלה 6 בשאלון של מכת דחף. לאחר שונאספו כל התשובות לשאלה זו, ממיינים אותן. מעריכים שידיו יותר מתשעה גורמים, ולכן נשמר לכל גורם שתי משבצות. כל גורם מקבל מספר ומספר זה מוכנס במקום המתאים.

ז. לעתים יש בשאלון שאלות, שכל מטרתן היא לעורר את המשיב למחשבה, ולכן אין החוקר מעוניין לעבר את התשובות להן. שאלה 7 בשאלון של מכת דחף היא שאלה מסוג זה. החוקר התעניין בשאלה 8. אך כדי להבטיח שהמשיב יעבור על כל רשימת הגורמים המתגנים בשאלה 7, כפה עליו להשיב על שאלה 7 תחילה. הדירוג המוחלט של שאלה 7 אינו מעניין את החוקר, אלא רק הדירוג היחסי של שאלה 8. משום כך אין מספרי משבצות לשאלה 7 ונתונים אלו לא יקודדי.